

Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет обліку і фінансів
Кафедра обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною
безпекою

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ:

Завідувач кафедри,
д.наук з держ упр., проф.

_____ **Ігор ПРИХОДЬКО**
« ____ » _____ **20__ р.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Удосконалення системи управління виробництва баштанних
культур в умовах ризику

Освітньо-професійна програма «Управління фінансово-економічною
безпекою»

Спеціальність 073 «Менеджмент»

Ступінь вищої освіти: Магістр

Здобувачка

Анастасія ЗАГРАНИЧНА

Науковий керівник,
д.е.н., професор

Галина ПАВЛОВА

Дніпро – 2023

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: Обліку і фінансів

Кафедра: Обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою

Освітньо-професійна програма: «Управління фінансово-економічною безпекою»

Спеціальність: 073 «Менеджмент»

Ступінь вищої освіти: Магістр

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедри _____
« _____ » _____ 202_ р.

ЗАВДАННЯ

на підготовку кваліфікаційної роботи

Загранична Анастасія Андріївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Удосконалення системи управління виробництва баштанних культур в умовах ризику

Науковий керівник: Павлова Галина Євгенівна д.е.н., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по ДДАЕУ від «30» листопада 2022 року №3411

2. Термін подання здобувачем роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: Законодавчі, нормативно-правові акти та інструктивні матеріали по темі дослідження, річні звіти Дослідне господарство Дніпропетровської дослідної станції інституту овочівництва і баштанництва національної академії аграрних наук України (ДП "ДГДДС ІОБ НААН"), дані аналітичного та синтетичного обліку, періодична література, праці провідних вчених економістів _____.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) вступ, теоретичне обґрунтування управління виробництва баштанних культур в ризикових умовах, стан системи управління виробництвом баштанних культур в умовах ризику, стан системи управління виробництвом баштанних культур в умовах ризику висновки і пропозиції

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Схема економічних відносин, що забезпечує виконання виробничого процесу, основні розділи проекту, дані обсягу сільськогосподарського виробництва Дніпропетровської області 2020 року у % до 2021 року, динаміка обсягу сільськогосподарського виробництва (наростаючим підсумком з початку року в % до відповідного періоду попереднього року), виробництво сільськогосподарських культур у 2021 році, виробництво баштанних продовольчих культур за 2018 – 2021 роки у Дніпропетровській області, реалізація баштанних продовольчих культур у Дніпропетровській області за 2019 – 2021 роки, виробництво продукції рослинництва, млн. грн., Динаміка і структура земельних ресурсів, землезабезпеченість, посівні площі сільськогосподарських культур, наявність та ефективність використання основних та оборотних фондів, наявність та використання трудових ресурсів, основні показники виробничо-фінансової діяльності підприємства, ранжований ряд по вазі товарної продукції підприємства за 2017 і 2021 рік, дані про виробництво продукції, виробничу собівартість та середньооблікової чисельності працівників, варіаційний ряд розподілення підприємств по виручці на 100 га посіву, тис. грн., ранжований ряд розподілення підприємств по виручці на 100 га посіву, тис. грн., інтервальний варіаційний ряд розподілення господарств по виручці в розрахунку на 100 га

посіву, економічна ефективність вирощування товарного і насінневого кавуна за 2021 рік (сорт Нікопольський), економічна ефективність вирощування дині товарної і на насіннєві цілі за 2021 рік (сорт Тітовка), економічна ефективність вирощування товарних плодів і насіння гарбуза за 2021 рік (сорт Український багатоплідний), додаткові вигоди при застосуванні збирального колеса ВК ПВ на 100 га, витрати операційної діяльності, тис. грн., оцінка зони виробничої стійкості.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Теоретичне обґрунтування управління виробництва баштанних культур в ризикових умовах	листопад 2022 р.	
2	Стан системи управління виробництвом баштанних культур в умовах ризику	грудень 2022 р.	
3	Стан системи управління виробництвом баштанних культур в умовах ризику висновки і пропозиції	січень 2023 р.	
4	Висновки та пропозиції, вступ	лютий 2023 р.	
5	Список використаних джерел, вступ, оформлення роботи	лютий 2023 р.	

Здобувачка

(підпис)

Загранична А.А.
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

Павлова Г.Є.
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВА БАШТАННИХ КУЛЬТУР В РИЗИКОВИХ УМОВАХ	8
1.1. Організаційно-економічний механізм управління виробництвом підприємства та його дія в ризикових умовах	8
1.2. Управління проектами на підприємстві в ризикових умовах	14
1.3. Процес виробництва баштанних культур в Дніпровському регіоні	17
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ 2. СТАН СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ БАШТАННИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ РИЗИКУ	25
2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства	25
2.2. Аналіз стану системи управління на підприємствах району	32
2.3. Стан управління процесу вирощування баштанних культур в ризикових умовах	43
Висновки до другого розділу	48
РОЗДІЛ 3. СТАН СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ БАШТАННИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ РИЗИКУ	50
3.1. Управління проектами у прийнятті управлінського рішення при вирощуванні баштанних культур	50
3.2. Система управління проектом на базі комп'ютерної програми Microsoft Project	56
3.3. Фінансування проекту та управління його ризиками	59
Висновки до третього розділу	65
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

РЕФЕРАТ

Тема: «Удосконалення системи управління виробництва баштанних культур в умовах ризику»

Кваліфікаційна робота містить: 69 с., 17 рис., 29 табл., додатків немає 42 літературних джерела.

Об'єкт дослідження є процес удосконалення системи управління виробництва баштанних культур в умовах ризику.

Предмет дослідження - теоретичні, методичні і практичні аспекти системи управління виробництва баштанних культур в умовах ризику

Метою роботи є вивчення теоретико-методичних та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення системи управління виробництва баштанних культур в умовах ризику.

Методи дослідження: порівняльний (метод наукового дослідження, пізнання дійсності, покликаний встановити спільні й відмінні ознаки між процесами, явищами, об'єктами), абстрактно-логічний (розподіл явищ на складові частини за допомогою логічних висновків та моделювання), економіко-статистичний (застосовується при вивченні масових явищ, процесів, фактів і виявлення тенденцій та закономірностей їх розвитку), розрахунково-конструктивний (використовують при прогнозуванні і плануванні виробництва й економічних процесів розвитку), монографічний (використовується для всебічного й глибокого вивчення окремих явищ, процесів та виявлення причинно-наслідкових зв'язків їх розвитку).

Запропоновано проект по закупівлі збирального колеса ВК ПВ, яке дасть змогу значно зекономити витрати при вирощуванні насіння гарбуза; визначено оцінку ефективності проекту; розроблено модель ефективного використання збирального колеса за допомогою комп'ютерної програми Microsoft Project; складено бюджет проекту та визначено його ризику.

Результати впроваджені в діяльність підприємства ДП "ДГДДС ІОБ НААН".

КЛЮЧОВІ СЛОВА

Управління виробництвом, управління реалізацією, баштанні культури, управління проектами, система автоматизації управління проектом microsoft project.

KEYWORDS

Administrative of production, administrative of realization, melons and gourds, administrative of project, automated design system.

ВСТУП

Актуальність теми. Сільське господарство є одним із найважливіших секторів вітчизняної економіки. Від наявності та якості продуктів харчування залежить життя і здоров'я людей, а рівень розвитку агропромислового сектору держави є ключовим елементом її продовольчої безпеки. Україна має сприятливі умови для розвитку аграрного сектору, що дає змогу забезпечувати внутрішнє споживання якісної та екологічно чистої продукції АПК та нарощувати її постачання на світовий ринок.

Для забезпечення населення України достатньою кількістю баштанних необхідно забезпечити вітчизняні агро формування та фермерські господарства високоякісним насіннєвим матеріалом. Основними виробниками вітчизняного насіння були Інститут південного овочівництва та баштанництва національної академії аграрних наук (м. Гола Пристань Херсонської області), Інститут овочівництва та баштанництва НААН (м. Мерефа Харківської обл.), та Дніпропетровська дослідна станція ІОБу (с. Олександрівка Дніпропетровського р-н, Дніпропетровської області), ці підприємства виробляють в середньому 1000-1300 ц насіння баштанних.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є вивчення теоретико-методичних та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення системи управління виробництва баштанних культур в умовах ризику. Стосовно мети кваліфікаційної роботи були визначені наступні завдання:

- дослідити організаційно-економічний механізм управління виробництвом підприємства та його дія в ризикових умовах;
- розглянути управління проектами на підприємстві в ризикових умовах;
- проаналізувати процес виробництва баштанних культур в Дніпровському регіоні;

- дослідити організаційно-економічну характеристику підприємств;
- проаналізувати стан системи управління на підприємствах району та управління процесу вирощування баштанних культур в ризикових умовах;
- обґрунтувати управління проектами у прийнятті управлінського рішення при вирощуванні баштанних культур та систему управління проектом на базі комп'ютерної програми Microsoft Project;
- запропонувати фінансування проекту та управління його ризиками.

Об'єктом дослідження є процес удосконалення системи управління виробництва баштанних культур в умовах ризику.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні і практичні аспекти системи управління виробництва баштанних культур в умовах ризику.

Інформаційною базою дослідження стали роботи вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі управління виробництвом та реалізацією баштанних культур, законодавчі акти України, офіційні матеріали Державного комітету статистики України, річні звіти ДП "ДГДДС ІОБ НААН", матеріали бухгалтерської та статистичної звітності.

Методи дослідження. В залежності від поставленої мети та завдань використовувалися такі методи: порівняльний (метод наукового дослідження, пізнання дійсності, покликаний встановити спільні й відмінні ознаки між процесами, явищами, об'єктами), абстрактно-логічний (розподіл явищ на складові частини за допомогою логічних висновків та моделювання), економіко-статистичний (застосовується при вивченні масових явищ, процесів, фактів і виявлення тенденцій та закономірностей їх розвитку), розрахунково-конструктивний (використовують при прогнозуванні і плануванні виробництва й економічних процесів розвитку), монографічний (використовується для всебічного й глибокого вивчення окремих явищ, процесів та виявлення причинно-наслідкових зв'язків їх розвитку).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

дістало подальшого розвитку:

- в застосуванні технології збирання баштанних культур збирального колеса ВК-ПВ, яке застосовується вперше в галузі і дає за нашими розрахунками економічний ефект на суму 799,72 тис. грн.;
- удосконаленні технологічної карти та встановленні оптимальних строків виконання робіт за допомогою комп'ютерної програми Microsoft Project.

Апробація результатів роботи. Основні положення дослідження обговорювались на наукових семінарах кафедри обліку, оподаткування та УФЕБ і в матеріалах XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: «Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи».

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, додатків, списку використаних джерел, що нараховує 42 найменувань, містить 29 таблиць, 17 рисунків. Основний зміст дипломної роботи викладено на 69 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВА БАШТАННИХ КУЛЬТУР В РИЗИКОВИХ УМОВАХ

1.1. Організаційно-економічний механізм управління виробництвом підприємства та його дія в ризикових умовах

Вітчизняні підприємства здійснюють свою господарську діяльність в умовах мінливості і нестабільності ринкового середовища, ризику та невизначеності, а з лютого 2022 року ще і в умовах війни. Суттєво збільшується значення цілеспрямованого управлінського впливу на пристосованість сільськогосподарського підприємства до умов як зовнішнього середовища, так і використання чинників виробництва (ресурсів) відповідно до економічних можливостей, підвищення ефективності виробництва.

Значущим елементом у системі управління підприємством в ризикових умовах є певний об'єкт управління, який виступає у двох формах: виробниче підприємство – це сукупність його виробничих структур, або безпосередньо виробничий процес- виробнича структура. В кризових умовах, об'єкти (процеси) зазнають певних змін і обумовлюють адаптацію до них управлінських підсистем і сутності управлінської діяльності. Нам сьогодні актуальне управління потребує всіх етапів процесу виробництва і реалізації продукції, а не як раніше це зводилося, в основному, до кадрового менеджменту й керування технологічними процесами. Основними задачами менеджменту в ризикованій ситуації стає здійснення ефективного управління творчої праці. Крім того, з'являються нові функції, для виконання яких необхідно специфічних методів та інструментів реалізації, що в сукупності формують механізм управління в умовах кризи [22, 23]. Це необхідно розглядати як «певну систему відносин, у тому числі й

управлінську, яка забезпечує направлений розвиток сільськогосподарського підприємства і включає в себе такі елементи:

1. Регулюючу підсистему (суб'єкти управління);
2. Взаємодію (управлінську діяльність, процес);
3. Систему об'єктів управління (виробничі процеси та процеси реалізації).

У цій системі суб'єкт управління визначає певні суспільні відносини, через які реалізуються численні прямі та зворотні зв'язки між об'єктами й суб'єктами управління.

Поняття «процес» має ряд визначень, зокрема:

1. Послідовна закономірна зміна будь-чого (наприклад, процес розвитку);
2. Сукупність дій, спрямованих на досягнення результату (наприклад, виробничий процес);
3. Розвиток явища або послідовна закономірна зміна стану;
4. Відповідно до вимог Міжнародної організації по стандартизації (ISO 8402:1994) це сукупність взаємопов'язаних ресурсів і діяльності, яка перетворює вхідні елементи на вихідні» [8].

Виробничий процес «обслуговує відкриту економічну систему (на «вході» - купівля ресурсів, на «виході» - реалізація готової продукції). Він охоплює три етапи, які можуть бути реалізовані завдяки налагодженій системі відносин із безпосереднім діловим оточенням» [20].

Система управління аграрним сектором – складна та багатогранна категорія економічного механізму регулювання соціально-економічними процесами в АПК. Економічна сутність категорії «виробничий потенціал АПК» виявляє себе через систему економічних категорій, зумовлених кількісними та якісними характеристиками матеріальних, фінансових та трудових ресурсів агропромислового комплексу, а також механізми ефективності їх використання в умовах функціонування аграрного ринку.

Поняття кількісної та якісної визначеності виробничого потенціалу АПК є, з одного боку, формою прояву специфічних характеристик досліджуваного об'єкта аграрних відносин [4, с. 225; 7, с. 108], а з іншого боку – його найважливішою основною властивістю, властивою природі виробничого процесу [2, с. 491]. У разі ефективність використання виробничого потенціалу АПК виступає найважливішим чинником його конкурентоспроможності.

Для успішного виконання управлінського процесу необхідна реалізація організаційних та економічних заходів, які в сукупності формують організаційно-економічний механізм. Не звертаючи уваги на поширене використання цієї категорії, її сутність залишається недостатньо висвітленою в наукових дослідженнях. Так, Л. Абалкін вважає, що «основу організаційно-економічного механізму становлять організаційно-економічні відносини, які виникають при організації суспільної праці, відносинах стосовно обміну діяльністю та відносинах з управління» [21]. Додаванням до суті організаційного механізму є визначення «економічної організації як не просто дії технологічних факторів, що виражаються в економії масштабу виробництва й продуктивного розмаїття та інших техніко-економічних аспектах функціонування фірми, а явище, що покликане гармонізувати відносини між учасник» [7].

Ми згодні з тими авторами, що якість виробничого потенціалу враховує цілу сукупність його системних компонентів: рівень ресурсозабезпеченості та землекористування, фондівіддачу та норму прибутку, якісні характеристики трудових ресурсів – освіту та виробничий стаж, професіоналізм та творчий досвід працівника, - продуктивність його праці та можливості кваліфікаційного зростання [1, с. 88; 8, с. 90; 10, с. 38]. Причому, чим вищий інтегральний показник використання зазначених факторів виробничого потенціалу АПК, тим конкурентоспроможніше підприємство загалом. Безумовно, велику роль у цьому плані відіграють внутрішні та зовнішні умови формування та функціонування АПК, зовнішні

та внутрішні фактори сталого розвитку ринку. Зазначені фактори, у свою чергу, обумовлені макроекономічними та мікроекономічними умовами його функціонування та подальшого вдосконалення ресурсного потенціалу. У процесі формування таких ринкових структур, як спільні підприємства, агрохолдинги, фінансово-промислові групи, асоціації селянських (фермерських) господарств та інші, передбачається, що виробничий потенціал АПК повинен включати, крім зазначених кількісних і якісних характеристик, можливості функціонування в новому ринковому середовищі [3, с. 182], перспективи зростання підприємства, вміння керівників та фахівців вирішувати аналітичні та концептуальні завдання щодо подальшого розвитку організації [5, с. 76]. Усе це об'єктивно зумовлює підвищення конкурентоспроможності господарств і має бути продуктивно використано кадрової підсистемою підприємства (агрофірми). [30,36].

Не звертаючи уваги, на різноманітність підходів до визначення організаційно-економічного механізму, деякі вчені вважають, що «основне завдання механізму – це врегулювання економічних відносин між агентами ринку» [15,20,25]. Здебільшого підприємства у ринкових умовах мають досить складну систему взаємовідносин (рис. 1.1).

Як зазначає Л. І. Федулова, «виживання підприємства в довгостроковій перспективі можливе лише на основі встановлення динамічного балансу з оточенням та своєчасності і точності реакції на нові запити ринку» [25]. Така система відносин є затребованою умовою, що забезпечує виробничий процес підприємства.

Очевидно, що поряд з категорією виробничий потенціал можна використовувати поняття «виробничий капітал». У методологічному плані під ним слід розуміти певний запас найважливіших якостей виробничого потенціалу. За аналогією з тим, як капітал формується, розподіляється та використовується, виробничий капітал також проходить усі фази кругообігу (відтворення), тобто виробничу стадію, фазу розподілу, перерозподілу та споживання. Не випадково вчені активно підтримують ідею щодо

ефективності інвестицій у виробничий капітал для його постійного розвитку, вдосконалення та раціонального використання. Зрештою, все це підвищує якість самого виробничого потенціалу, регулює кон'юнктурні процеси у системі аграрного ресурсного ринку [6, с. 242]. В умовах подальшого розвитку АПК та його системи управління дана проблема набуває першочергової актуальності, оскільки вдосконалення та розвиток кількісних та якісних характеристик виробничого потенціалу АПК заслуговують на особливу увагу. Дійсно, система стійкості та розвитку виробничого потенціалу сільського господарства повністю визначає його ефективне ресурсовикористання і, зрештою, підвищує конкурентоспроможність та оптимальне управління.



Рис. 1.1. Схема економічних відносин, що забезпечує виконання виробничого процесу

Виробничий процес – це складний комплекс первинних процесів: основних, допоміжних і обслуговуючих підрозділів підприємства, що забезпечують своєчасний випуск заданої продукції.

З погляду удосконалювання виробничих процесів вирішальне значення має дотримання таких принципів:

- спеціалізація робочих місць;
- пропорційність процесів;
- паралельність процесів;
- безперервність процесів;
- ритмічність процесів;
- обробка партіями;

принцип концентрації операцій тощо [45].

Крім того, це сприяє балансу попиту та пропозиції на виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, регулює взаємини ринкових агентів усередині основних сфер та підкомплексів агропромислового сектору, формує здорове конкурентне середовище, де кожне підприємство АПК займає своє гідне місце і насамперед у структурі управління агропромисловим комплексом.

У системі аграрних відносин виробничі процеси та фактори їх конкурентоспроможності займають особливе місце та відіграють визначальну роль, оскільки всередині соціально-економічної системи агровиробництва та конкурентоспроможність слід розглядати як співвідношення форми та змісту, зумовлені, зрештою, кількісними та якісними параметрами функціонування виробничого потенціалу .

Якісні аспекти розвитку виробничого потенціалу багато в чому зумовлені його кількісними характеристиками. У цьому плані кількісна визначеність виробничого потенціалу є інтегральним комплексним показником розмірів підприємства, степені залучення ресурсів у виробничий процес, а в широкому розумінні слова – потенційно можливі резерви виробничих сукупних витрат, необхідних для ведення розширеного відтворення підприємства агропромислового комплексу [9, с. 122].

Функція контролю та регулювання є самою необхідною, так вона забезпечує виконання заходів, що пов'язані з усуненням відхилень від

заданого режиму діяльності шляхом використання економічних важелів та інструментів аналізу економічної діяльності [26]. Сам результат управлінської діяльності має базуватися на системі показників, які розподіляються на дві групи: оцінювальні показники і показники витрат виробництва.

Перехідні процеси сучасної ринкової аграрної економіки визначають облік кількісного аспекту виробничого потенціалу, який має проявляти себе через такі характеристики, як товарний обсяг продукції, вартість основного та оборотного капіталу, запаси трудового потенціалу, можливості людського розвитку. Це характеризує параметри не лише аграрного ринку, а й дозволяє оцінити масштаби та рівень використання виробничого потенціалу, а також ступінь соціальної адаптації людських ресурсів, рівень віддачі людського капіталу стосовно окремо взятого підприємства (фірми), галузі чи регіону.

Таким чином, об'єктивною необхідністю розробки організаційно-економічного механізму управління виробничо-збутовими процесами підприємства в ризикових умовах стали швидкозмінні, важко прогнозовані чинники макросередовища при розширенні відносин підприємства з безпосереднім діловим оточенням.

1.2. Управління проектами на підприємстві в ризикових умовах

Управління перетвореннями в АПК на сучасному етапі ринкових аграрних відносин мають передбачати вдосконалення механізму мотивації виробничої та трудової діяльності на підприємствах агропромислового комплексу та підвищення якості використання виробничого потенціалу конкурентоспроможного підприємства. Управління якістю та ефективністю використання виробничого потенціалу зводиться, зрештою, до його продуктивного оптимального функціонування у сфері аграрного виробництва та пов'язаних з ним галузей.

Крім того, коли підприємець переживає певні ризикові умови, які на сьогодні визвані станом війни, то важливе місце при цьому належить проектному управлінню, а саме, «необхідності розв'язання таких питань:

- як спланувати та скоординувати реалізацію проекту;
- як залучити кошти із зовнішніх джерел фінансування для реалізації проекту;
- як краще розпорядитись власними коштами;
- як досягти максимальних прибутків за мінімальних витрат;
- як створити команду працівників для реалізації проекту;
- як мотивувати персонал до ефективної діяльності;
- як уникнути конфліктів у команді проекту» [13].

Таким чином, вирішуючи вищеперелічені питання, може зразу виконувати декілька функцій управління, а саме, по перше це проблема управління проектами, тобто з особливим мистецтвом, яке можна виокремити і вивчити, а також проглядається функціонування підприємства в умовах ризиків.

Під проектом розуміють «комплекс науково-дослідних, проектно-конструкторських, соціально-економічних, організаційно-господарських та інших заходів, пов'язаних ресурсами, виконавцями та термінами, відповідно оформлених і направлених на зміну об'єкта управління, що забезпечує ефективність розв'язання основних завдань та досягнення відповідних цілей за певний період. Кінцевими цілями проектів є створення та освоєння нової техніки, технології та матеріалів, що сприяє виходу вітчизняної продукції на світовий рівень» [44].

Термін “*проект*” (від латинського “кинутий вперед”) спеціалісти трактували до недавнього часу як «креслення, пояснювальна записка і кошториси, на основі яких можна збудувати літак, споруду чи завод; або це текст, що передує документу - плану, договору, угоді» [9].

Важливими «ознаками проекту є: зміна стану проекту задля досягнення його мети, обмеженість у часі, обмеженість ресурсів,

неповторність. До основних властивостей проекту, які впливають із його ознак та за якими вони можуть бути класифіковані на типи, відносять: масштаб проекту, його розмір, кількість учасників та ступінь впливу на навколишнє середовище» [11,24]. Встановлено, що основною складовою є оточення проекту, тобто оскільки важливо визначити певне середовище, в якому з'являється, існує і завершується проект. Щодо оточення проекту, то це чинники впливу на його підготовку та реалізацію, вони поділяються на внутрішні й зовнішні. До зовнішніх ми можемо віднести - політичні, економічні, суспільні, правові, науково-технічні, культурні та природні, а до внутрішніх - чинники, пов'язані з організацією проекту. Щодо організації проекту, то це розподіл прав, а також відповідальності та обов'язків між даними учасниками проекту.

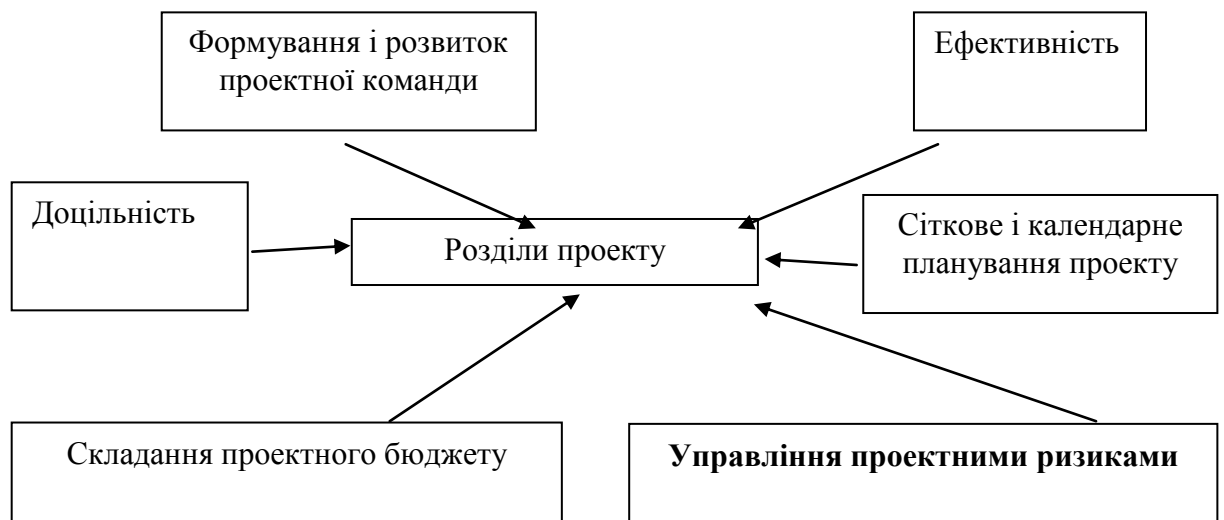


Рис.1.2. Основні розділи проекту

Мета проекту повинна бути чітко зазначена, одержаний підсумок - бути вимірюваними [7]. Під час управління проектами виконувати принципи, такі як:

- «ціленаправленість, що виражається в цільовій орієнтації проекту на забезпечення кінцевих цілей діяльності підприємства;
- системність, що передбачає розгляд проекту нововведень із системних позицій.

Це означає, з однієї сторони, те, що процес управління проектами є одним цілим із своїми закономірностями формування й розвитку, а, з іншої, можливість розділення проекту на підсистеми і дослідження їх взаємозв'язку, оскільки кожна з них впливає як на всі інші підсистеми, так і на весь проект в цілому;

- комплексність передбачає розгляд явищ в їх зв'язку і залежності;
- забезпеченість, яка полягає в тому, що всі заходи, що передбачені проектом, повинні бути укомплектовані різними видами ресурсів, що необхідні для його реалізації;
- пріоритетність означає, що при розробці і реалізації проекту перевага надається першочерговим завданням, виходячи з загальної концепції стратегічного розвитку;
- економічна безпека заходів, що плануються. Вона повинна розраховуватися на основі оцінки ймовірності виникнення збитків або будь-яких втрат в результаті нездійснених запланованих проектом подій» [21].

1.3. Процес виробництва баштанних культур в Дніпровському регіоні

Особливого значення у системі виробничих відносин АПК має якість трудового потенціалу агропромислового комплексу. Саме його розвиток та ефективне використання багато в чому сприяє зростанню конкурентоспроможності підприємства. Це передбачає врахування кількох основних напрямів розвитку та вдосконалення людського ресурсу агропромислової організації. При цьому необхідне справжнє дотримання принципу матеріального стимулювання аграрної праці. Заробітна плата в сільськогосподарському виробництві повинна бути адекватна реальним трудовим витратам найманих працівників і не може бути нижчою за її середній рівень по регіону [33].

Мінімальна ємкість ринку насіння для задоволення потреб населення в Україні повинна становити для баштанних 1500 ц, а для створення нормального ринку продуктів харчування – 2000 ц як видно з вищесказаного в Україні є нагальні проблеми з забезпечення населення високоякісною продукцією баштанних культур. Основними критеріями вирішення цієї проблеми є розбудова в кожному регіоні України великих оптових ринків овоче-баштанної продукції, та забезпеченням державою належних умов вітчизняним виробникам насіння баштанних культур, які б стимулювали виробництво насіння вітчизняної селекції [33].

В умовах переходу до ринкової економіки в баштанництві відбулося різке скорочення посівних площ під насінниками. Під насінниками зайнято 3,2 – 3,5 тис. га [19,28].

В 1923 році баштан в Україні висівали на площі 348 тис. га; 1930 – 500 тис. га; 1940 р. – 265,0; 1950 р. – 197,0; 1960 р. – 200,4 [23, с. 17-18].

Державна система селекційно-насінницької роботи з баштанними включає такі ланки:

1. Науково-дослідні установи ІОБ та ІПОБ з мережею дослідних станцій,
які займаються створенням сортів і гібридів та вирощуванням суперелітного (оригінального) та елітного насіння;
2. Спеціалізовані насінницькі підприємства асоціації
«Укрсортнасіннеовоч» та приватні фермерські господарства, які разом вирощують понад 90% еліти та першої репродукції;
3. Державні сортовипробувальні станції, які оцінюють сорти і гібриди та
рекомендують кращі з них до Держреєстру;
4. Державні насінневі інспекції, які здійснюють контроль за
сортними та
посівними якістьми насіння.

Вивчення гарбуза для одержання насіння започатковане в Україні відомим селекціонером – О. Т. Галкою на Дніпропетровщині. Відомі вітчизняні селекціонери І. І. Колесник, З. Д. Сич, В. І. Книш, Д. І. Соколов – створили сорти, вивчили питання щодо виходу олії та складу жирних кислот у різних сортів і видів гарбуза, розробили технологію вирощування гарбуза на насінневі потреби та післязбиральну доробку, що дає змогу отримати насіння високої якості, яке відповідає технічним вимогам і державним стандартам [37].

Система управління АПК передбачає постійний розвиток конкурентоспроможності працівника аграрного сектора як одного з визначальних факторів якості його трудового потенціалу та розвитку підприємства загалом. Конкурентоспроможність молодого фахівця повинна визначатися не лише рівнем освіти або його кваліфікацією, а й справжнім його прагненням працювати в сучасних ринкових умовах господарювання, рівнем його професійних домагань, здатністю та бажанням до подальшого навчання та постійного підвищення кваліфікації [13].

Дніпропетровська область - одна з найбільш економічно розвинених регіонів України. Вона характеризується вигідним географічним положенням, багатими природними ресурсами, потужним промисловим та науковим потенціалом, розвинутим сільськогосподарським виробництвом, високим рівнем розвитку транспорту і зв'язку. На території 31,9 тис. кв. км (5,3% площі України) мешкає, за даними на 1 грудня 2020 року, 3648,1 тис. осіб (7,5%). Головна водна артерія країни - ріка Дніпро, магістральні залізничні і шосейні дороги мають вихід до Донбасу, Криму, портів Чорного і Азовського морів, індустріальних центрів України та близького зарубіжжя. Область розташована у степовій і лісостеповій фізико-географічних зонах (ліси займають 3,9% території області). Середня температура: зимова -5- -1⁰С, літня +22 - +23⁰С. Середньорічна кількість опадів - 400-490 мм.

Сільське господарство області спеціалізується на вирощуванні зернових, технічних і овочевих культур. Площа сільськогосподарських угідь складає 71% загаль

Дніпропетровська область містить 7 районів та 10 міст. Область вважається однією із кращих по виробництву сільськогосподарської продукції. За попередніми даними, у 2021 році загальне виробництво продукції сільського господарства порівняно з 2020 роком збільшилося на 1%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – на 0,6%, у господарствах населення – на 1,6% [47].

Таблиця 1.1

Дані обсягу сільськогосподарського виробництва Дніпропетровської області 2020 року у % до 2021 року

Роки	Місяці											
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
2020	108,7	103,2	106,0	103,3	105,0	105,7	102,4	102,0	103,4	101,8	101,4	101,0
2021	109,9	113,1	111,1	111,6	110,2	108,8	104,4	95,2	96,5	94,2	93,2	95,1

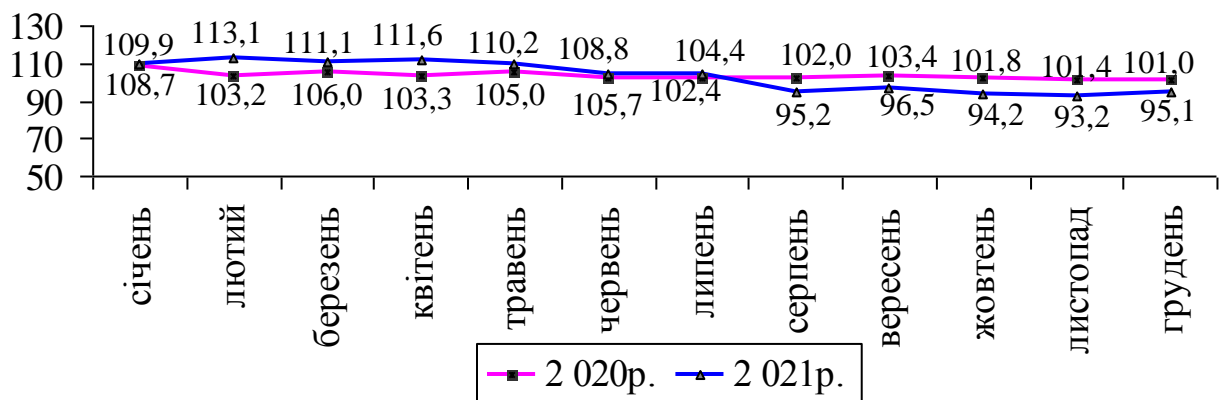


Рис. 1.3. Динаміка обсягу сільськогосподарського виробництва (наростаючим підсумком з початку року в % до відповідного періоду попереднього року)

За 2020 рік виробництво продукції рослинництва порівняно з 2021 роком зменшилося на 1,4%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – на 5,7%, у господарствах населення збільшилось на 2,8%.

Під урожай 2020 року сільськогосподарські культури було посіяно на площі 1882 тис. га, у тому числі аграрними підприємствами – на 1345,5 тис. га (71,5%), господарствами населення – на 536,5 тис. га (28,5%). Порівняно з 2021 роком загальна посівна площа збільшилась на 5,5 тис. га (на 0,3%).

За попередніми даними, загальне виробництво основних сільськогосподарських культур у 2020 році характеризується даними, які подані у таблиці 1.2.

Як видно з таблиці спостерігається зменшення урожайності у 2020 році порівняно з 2021 роком зернових і зернобобових культур, сої, цукрових буряків (на 131,8 ц з 1 га), картоплі та овочів. Що стосується плодів та ягод, то їх урожайність становить 95 ц з 1 га, збільшено виробництво даної продукції у 21 раз. Це можна пояснити зростанням попиту на даний вид продукції.

Таблиця 1.2

Виробництво сільськогосподарських культур у 2021 році

Сільськогосподарські культури	Площа збирання		Вироблено		Урожайність	
	тис. га	у % до 2020 року	тис. ц	у % до 2020 року	ц з 1 га зібраної площі	збільшення, зменшення (-) до 2020 року
Зернові і зернобобові культури - всього	1072,2	99,4	27088	96,2	25,3	-0,8
у т. ч. пшениця	470,9	100,8	13437,1	96,4	28,5	-1,3
ячмінь	353,5	91	6549,5	81,4	18,5	-1,9
кукурудза на зерно	219,2	119,2	6671,6	116,7	30,4	-0,7
Соняшник на зерно	559,4	103,3	8554,3	103,3	15,3	0
Ріпак - усього	27,6	67,4	495,9	77,9	17,9	2,4
Соя	18,1	198,3	191,6	171,2	10,6	-1,7
Цукрові буряки (фабричні)	1,5	136,7	325,4	84,4	212,7	-131,8
Картопля	49	100,5	4347	96,5	88,6	-3,7

Овочі - всього	30,5	102,1	5602,8	101	183,9	-1,8
Плоди та ягоди	13,8	97,5	1310,5	121,4	95	18,7

За статистичними даними (форма 50 с.-г.) відображена інформація про виробництво баштанних продовольчих культур (таблиця 1.3). З даних таблиці 1.3 спостерігаємо зменшення площі під баштанними культурами на 12,85%, але в той же час урожайність і валовий збір значно збільшились.

Таблиця 1.3

Виробництво баштанних продовольчих культур за 2018 – 2021 роки у
Дніпропетровській області

Показники	2019р.	2020р.	2021р.	2021р. у % до 2019р.
Зібрана площа, га	179,00	215,00	156,00	87,15
Урожайність, ц/га	29,10	27,80	56,80	195,19
Валовий збір, ц	5216,00	5985,00	8855,00	169,77
Виробнича собівартість, тис. грн.	158,80	280,30	203,10	127,90
Собівартість 1 ц баштанних продовольчих, грн.	30,44	46,83	22,94	75,36

Це можна пояснити удосконаленням технологій у селекції (виведенні нових сортів), що збільшує економічну ефективність виробництва продукції і зменшує собівартість 1 ц на 24,2%.

Дані по реалізації даного виду продукції наведені в таблиці 1.4

Таким чином, спостерігається збільшення сільськогосподарських господарств на 18,18%, це в свою чергу призвело до збільшення кількості продукції на 26,09%. Але зросла собівартість продукції (виробнича – на 10,51%, повна – на 7,3%). Це пояснюється збільшенням ціни на насінневий матеріал, паливно-масти21 році порівняно з 2019 роком зменшилась майже на 3% , а якщо порівнюючи з 2020 роком – то на 48%. Тому прибуток зменшився на 13,2 тис. грн.

Визначити основну тенденції розвитку виробництва продукції області можна за допомогою динамічного ряду.

Таблиця 1.4

Реалізація баштанних продовольчих культур у Дніпропетровській області за 2019 – 2021 роки

Показники	2019р.	2020р.	2021р.	2021р. у % до 2019р.
Кількість господарств - всього	11	8	13	118,18
в т. ч., які одержали збитки	6	0	6	100,00
Кількість продукції, ц	3511,00	3926,00	4427,00	126,09
Виробнича собівартість продукції, тис. грн.	110,40	161,00	122,00	110,51
Повна собівартість продукції, тис. грн.	130,10	173,50	139,60	107,30
Чистий дохід (виручка), тис. грн.	144,20	269,90	140,50	97,43
Прибуток (збиток), тис. грн.	14,10	96,40	0,90	6,38

Після внесення всього двох масивів – років та рівнів динамічного ряду одержимо вже сформовану готову таблицю для користувача та графік (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Виробництво продукції рослинництва, млн. грн.

Роки	Продукція рослинництва, млн. грн.	Абсолютні прирости (зменшення), млн.грн.		Темпи зростання (зменшення), %		Темпи приросту (зменшення), %		Абсолютне значення 1% приросту (зменшення), млн.грн.
		базис-ний	ланцю-говий	базис-ний	ланцю-говий	базис-ний	ланцю-говий	
2017	1557,4	-	-	100,0	100,0	-	-	-
2018	1706,5	149,1	149,1	109,6	109,6	9,6	9,6	15,6
2019	1212,2	-345,2	-494,3	77,8	71,0	-22,2	-29,0	17,1
2020	2118,9	561,5	906,7	136,1	174,8	36,1	74,8	12,1
2021	1740,4	183,0	-378,5	111,8	82,1	11,8	-17,9	21,2

Продукція рослинництва за 2021 рік має абсолютний приріст базисний порівняно з 2016 роком 183 млн. грн., а абсолютне зменшення ланцюгове становить 378,5 млн. грн. Темп зростання збільшився майже на 12% за базисним методом. Темп приросту спостерігається кожного року різним: у 2019 році відбувається зменшення приросту на 22 %, у 2020 році збільшення темпу зростання на 36%, а у 2021 році – майже 12%.

Таким чином, у 2020 році ми спостерігаємо зменшення виробництва продукції у Дніпропетровській області. Це можна пояснити зменшенням кількості господарюючих суб'єктів, негативними природно-кліматичними умовами і інше. Та все ж таки, Дніпропетровська область відіграє важливу роль в економіці України і сільське господарство у 2021 році має тенденцію до збільшення, зростає кількість господарств, обсяг продукції.

Висновки до першого розділу:

- організаційно-економічний механізм управління підприємством являє собою регулювання відносин як всередині підприємства, так і з його зовнішнім середовищем, тобто управління різними процесами, цілеспрямоване виконання функцій суб'єктами управління через запровадження певних заходів, методів та інструментів управління окремими виробничими процесами;
- валове виробництво баштанних культур в Україні у 2021 році становило 287 тис. тонн, виходячи з науково обґрунтованих норм медицини, щорічне виробництво повинно становити не менше 1,5 млн. тонн;
- в області технології вирощування даних культур особлива увага приділяється створенню енергозберігаючих і екологічно чистих технологій. Насінництво всіх баштанних культур навіть при середній урожайності забезпечує прибуток від 6757 грн./га до 27829 грн./га.

РОЗДІЛ 2. СТАН СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ПРОЦЕСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ РИЗИКУ

2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства

Підприємство «Дослідне господарство Дніпропетровської дослідної станції інституту овочівництва і баштанництва Української академії аграрних наук» (ДП "ДГДДС ІОБ НААН") розташоване в с. Олександрівка Дніпропетровського району Дніпропетровської області. Станція створена Українським науково-дослідним Інститутом зернового господарства в 1936 році. Згідно зі статутом станція підпорядкована Інституту овочівництва і баштанництва (ІОБ), а разом з ним знаходиться в загальному підпорядкуванні Української академії аграрних наук (УААН). Разом з власним дослідним господарством заснована на державній власності на основні фонди, за нею закріплені землі УААН, надані їй згідно з державним актом на право постійного користування землею. Станція створена і існує з метою забезпечення виробництва новими високоврожайними сортами і гібридами овочевих та баштанних рослин, технологіями, високоякісним сортовим та гібридним насінням, здійснення реалізації продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках за договірними цінами, розвитку науки та галузі овочівництва і баштанництва [38].

Основними напрямками і видами наукової і господарської діяльності станції і дослідного господарства є такі:

1. Селекція і насінництво основних овочевих і баштанних культур;
2. Розробка ефективних технологій та прийомів вирощування товарних овочів і баштанних та їх насінництва;
3. Вирощування високоякісного оргігінального, елітного та репродукційного насіння баштанних (кавун, диня, гарбуз) та овочевих рослин (томат, огірок, кабачок, цибуля ріпчаста, цибуля шалот, морква, буряк столовий, кукурудза цукрова та інші).

Для проведення селекційно-насінницької роботи станція та її дослідне господарство має 353,6 га сільськогосподарських угідь, з яких 336,8 га ріллі. Грунти підприємства належать до чорноземів звичайних малогумусних середньосуглинкових на лесі. У структурі посівних площ значне місце займають зернові культури, з них озима пшениця (130 – 150 га), ярий ячмінь (62 – 130 га) і соняшник (40 – 120 га), картопля (30 – 90 га). Під насінництвом овоче-баштанних рослин зайнято 30 – 35 га або 6 – 8% від загальної площі сільськогосподарського призначення. Під зерновими культурами займають 41 – 60% ріллі, технічними культурами (соняшник) – 9 – 27%, товарними овочами (8 – 9%). Спеціалізація по насінництву овочево-баштанних культур наступна: огірок – 4,0 – 6,0 га, кабачок – 1,0 – 2,0 га, томат – 3,5 – 6,0 га, морква – 0,5 – 1,0 га, буряк – 1,0 га, гарбуз – 10 – 11 га, кавун – 2,5 – 4,0 га, диня – 2,5 – 6,0 га [40].

ДП "ДГДДС ІОБ НААН" веде насінництво по таких культурах і сортах: кавун – сорти Північне саяво, Фаворит, Зоряний, Січеслав, Нікопольський, Скарб, Мелітопольський 60, гібрид F1 Обрій; диня – сорти Тітовка, Липнева, Забавка, Думка, Злата, Берегиня, Чайка, Самарська, Інея; гарбуз – Український багатоплідний, Лель, Гамлет, Народний, Валок, Світень, Славута, Ждана, Полянин; томат – Бенефіс, Боярин, Талан; цибуля ріпчаста – Антоніна, Оберіг, Батир; огірок – Джерело, Лялюк (за ліцензійними угодами з ІОБ УААН); буряк столовий Гопак; морква Нантська харківська і петрушка Харків'янка (за ліцензійними угодами з ІОБ УААН).

Розподіл загальної посівної площі під різні групи сільськогосподарських культур називається структурою посівної площі. Структура посівних площ — відсоткове відношення розміру посівних площ окремих сільськогосподарських культур до їх груп (зернові, технічні, картопля та овоче-баштанні, кормові культури) та цих груп до загальної посівної площі.

Згідно із статтею 22 ч. 2 Земельного кодексу України, до земель сільськогосподарського призначення належать: сільськогосподарські угіддя

(рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги) і несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги тощо) [4].

Земельний фонд підприємства включає в себе землі, які використовуються для сільськогосподарського виробництва і які відносяться до сільськогосподарських угідь. Розглянемо структуру сільськогосподарських угідь підприємства, інформація по якій наведена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка і структура земельних ресурсів, землезабезпеченість

Показники	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.	2021р. у % до 2017р.
Загальна земельна площа, га	624,80	624,80	433,00	433,00	425,00	68,02
В т.ч. сільськогосподарські угіддя, га	553,60	553,60	362,00	362,00	353,60	63,87
Із них: рілля	536,80	536,80	345,00	345,00	336,80	62,74
Пасовища	16,80	16,80	16,80	16,80	16,80	100,00
Землезабезпеченість, га:с.-г. угіддя	15,38	10,45	10,34	8,04	9,07	58,96
рілля	14,91	10,13	9,86	7,67	8,64	57,92
Коефіцієнт с.-г. використання	0,89	0,89	0,84	0,84	0,83	
Коефіцієнт розораності землі	0,97	0,97	0,95	0,95	0,95	

З таблиці 2.1 спостерігаємо зменшення загальної земельної площі, що пов'язано зі здачею землі в оренду сільськогосподарській фірмі «Агро-Овен». Більшість с.-г. угідь зайняті під ріллею, тому коефіцієнт розораності дорівнює майже 1. Коефіцієнт землезабезпеченості як сільськогосподарських угідь, так і ріллі також має тенденцію до зменшення, що пояснюється скороченням числа працюючих на підприємстві [39,41].

Посівні площі, які зайняті під основними сільськогосподарськими культурами на підприємстві подані у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Посівні площі сільськогосподарських культур

Культури	2017р	2018р	2019р	2020р	2021р	2021р · у % до 2017р
Зернові культури (з кукурудзою)	261	281,3	237,4	167,1 1	176,6 6	67,69
Технічні культури, всього	136	103,9	40,6	121,2 4	110,8 7	81,52
В т. ч. - соняшник	136,0 0	103,9 0	40,60	121,2 4	110,8 7	81,52
Овочеваштанні культури і картопля, всього	25,60	60,60	34,57	24,24	20,00	78,13
- овочі відкритого ґрунту	4,20	31,80	7,43	1,60	1,50	37,50
- баштанні	21,40	28,80	27,14	22,64	18,50	86,45
Кормові культури, всього	2,00	2,50	-	-	-	-
Всього посівів	424,6 0	448,3 0	312,6 0	312,5 9	307,5 3	72,43

Отже, з таблиці 2.2 видно, що посівні площі у 2021 році порівняно з 2017 роком мають тенденцію до зменшення, наприклад кормові культури взагалі припинили вирощувати, що пояснюється відсутністю тваринництва на підприємстві.

Основні фонди — матеріальні цінності, що використовуються у господарській діяльності платника податку протягом періоду, який перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість яких поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом .

Оборотні фонди - це частина виробничих фондів підприємства, яка повністю споживається в кожному технологічному циклі виготовлення продукції і повністю переносить свою вартість на вартість цієї продукції.

Забезпеченість аграрних підприємств основними виробничими фондами характеризується за допомогою показників, що подані в таблиці.

Середньорічна вартість основних виробничих засобів у 2021 році порівняно з 2017 роком, збільшилась на 19,54%.

Таблиця 2.3

Наявність та ефективність використання основних та оборотних фондів

Показники	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.	2021р. у % до 2017р.
Середньорічна вартість основних виробничих засобів, тис. грн.	4978,00	5305,00	6348,00	7383,00	5950,50	119,54
Середньорічна вартість оборотних засобів, тис. грн.	577,00	626,50	724,50	676,50	2030,00	351,82
Виручка від реалізації продукції, тис. грн.	490,00	1135,00	2169,60	2041,00	1346,00	274,69
Фондозабезпеченість, тис. грн.	8,99	9,58	17,54	20,40	16,83	187,15
Фондоозброєність, тис. грн.	138,28	100,09	181,37	164,07	152,58	110,34
Фондовіддача, грн.	0,81	1,62	0,65	0,67	0,24	30,07
Фондомісткість, грн.	1,24	0,62	1,53	1,50	4,12	332,55

Виручка від реалізації продукції збільшилась на 856 тис. грн., але порівняно з попередніми роками, то вона зменшилась на 34%, що пояснюється скороченням виробництва товарної продукції. Фондовіддача показує загальну віддачу від використання кожної гривні, витраченої на основні виробничі фонди, тобто ефективність цього вкладення коштів, але спостерігається зменшення даного показника, що також пояснюється зменшенням обсягу виробництва продукції.

В наш час важливим показником є забезпечення господарства трудовими ресурсами та ефективність їх використання. Трудові ресурси – це частина населення, яка завдяки сукупності фізичних і духовних можливостей може працювати [14].

Наявність трудових ресурсів на підприємстві розглянемо більш детально в таблиці 2.4.

Середньорічна кількість працівників у 2021 році порівняно з 2017 роком зменшилась на 8%, що пояснюється скороченням штату. Трудозабезпеченість збільшилась на 69,61%. Коефіцієнт використання робочого часу більше одиниці. Це свідчить про те, що робочий час використовується не за призначенням (втрачається 4% часу).

Таблиця 2.4

Наявність та використання трудових ресурсів

Показники	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.	2021р. у % до 2017р.
Середньорічна кількість працівників, осіб	36	53	35	45	39	108,33
Ними відпрацьовано за рік, тис. люд.-год.	72,00	106,00	70,00	90,00	78,00	108,33
Відпрацьовано одним працівником за рік, тис. люд.-год.	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	100,00
Нормативний запас праці, тис. люд.-год.	69,41	102,18	67,48	86,76	75,19	108,33
Коефіцієнт використання робочого часу	1,04	1,04	1,04	1,04	1,04	100,00
Трудозабезпеченість, %	7	10	10	12	11	169,61

Для збільшення прибутку та відповідно рівня рентабельності необхідно збільшити обсяг продукції та попит на неї. Існує два шляхи реалізації цього – це екстенсивний та інтенсивний. Екстенсивний шлях збільшення виробництва передбачає фізичне розширення виробництва (збільшення земельної площі, поголів'я тварин), при незмінній продуктивності (урожайності). Інтенсивний шлях передбачає збільшення витрат на одиницю площі чи голову, досягнення збільшення виробництва, покращення якості продукції і зниження матеріальних виробничих затрат на одиницю продукції.

Основні економічні показники виробничо-фінансової діяльності підприємства розглянемо в наступній таблиці 2.5.

Характеристику структури товарної продукції використовують для розрахунку вищепоказаного показника.

Товарна продукція – це продукція підприємства, призначена до реалізації. До складу товарної продукції будь-якого періоду (місяця, кварталу, року) включається вартість зробленої в даному періоді продукції, призначеної до реалізації, незалежно від того, коли вона фактично буде реалізована.

Таблиця 2.5

Основні показники виробничо-фінансової діяльності підприємства

Показники	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.	2021р. у % до 2017р.
Посівна площа, га	424,60	448,30	312,60	312,59	307,53	72,43
Урожайність - всього, ц/га	60,30	163,59	46,20	42,20	42,90	71,14
Вироблено валової продукції в порівняних цінах 2005 року - всього, тис. грн.	466,00	1016,00	474,00	450,00	493,00	105,79
Обсяг реалізованої продукції - всього, тис. грн..	589,00	1296,00	878,00	2442,00	1615,00	274,19
Собівартість реалізованої продукції - всього, тис. грн..	502,00	1049,00	664,00	1969,00	1343,00	267,53
Виручка від реалізації продукції – всього, тис. грн..	490,00	1080,00	732,00	2035,00	1346,00	274,69
Збиток - всього, тис. грн.	162,00	136,00	69,00	52,00	0,00	0,00
Рівень рентабельності – всього, %	-32,20	-12,96	-10,39	-2,64	-	-

На основі додатку побудуємо ранжований ряд по вазі товарної продукції за 2017 та 2021 роки починаючи з найбільшого:

Таблиця 2.6

Ранжований ряд по вазі товарної продукції підприємства за 2017 і 2021 рік

Порядковий номер і-го виду продукції в ранжованому ряді	1	2	3	4	5	6	7	8
Вага і-го виду продукції у:								
2017 році	15,00	9,12	8,75	7,70	6,75	3,15	2,50	1,50
2021 році	67,65	64,74	30,83	26,94	8,60	1,12	-	-

Розрахувавши, ми бачимо, що в 2017 році підприємство має коефіцієнт спеціалізації, який дорівнює 0,34 - середній рівень спеціалізації. В 2021 році коефіцієнт спеціалізації – 0,14 - низький рівень спеціалізації.

Щодо організації управління персоналом, то на підприємстві існують структурні підрозділи, що забезпечують процес управління персоналом в ДП "ДГДДС ІОБ НААН"

1. Бухгалтерський відділ, якому підпорядковується каса;
2. Економічний відділ;
3. Відділ кадрів;
4. Службу з техніки безпеки;
5. Інженерну службу, до складу якої входять: служба електроенергетики, авто гараж, машинно-тракторний парк, ремонтна майстерня, якій підпорядковується склад запчастин, служба з матеріально-технічного забезпечення;
6. Агрономічна служба, яка включає: селекційний відділ, насінневу комору, тракторно-рільничу бригаду та бригаду по виробництву овочів [43].

Організаційна структура – це сукупність виробничих, обслуговуючих та культурно-побутових підрозділів якоїсь організації.

Структура управління – це склад, розподіл та система підпорядкування органів, служб і окремих робітників апарату управління [6].

2.2. Аналіз стану системи управління на підприємствах району

Дніпропетровський район межує з Новомосковським, Синельниківським, Солонянським, та Криничанським, районами. Район справедливо називають воротами обласного центру, оскільки він розташований навколо нього. Населення району на теперішній час складає 81,4 тис. осіб.

Виробництвом сільськогосподарської продукції займаються 235 сільськогосподарських формувань.

Господарства району спеціалізуються: у землеробстві — на вирощуванні зерна, особливо озимої пшениці, кукурудзи, соняшнику та цукрових буряків.

Питома вага Дніпропетровського району у Дніпропетровській області складає 5,12%.

За статистичними даними (форма 50 с.-г.) досліджуємо вплив виробничої собівартості, середньооблікової чисельності працівників на виробництво продукції рослинництва за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.

Кореляційно-регресійний аналіз – це метод визначення і кількісної оцінки взаємозалежностей між статистичними ознаками, що характеризують окремі соціально-економічні явища.

Головне призначення кореляційно-регресійного аналізу визначення тісноти зв'язку між досліджуваними показниками і пропорційності зміни результативного показника при зміні одного чи декількох факторів.

За ступенем залежності одного явища від іншого розрізняють два види зв'язку: функціональний (повний) і кореляційний (неповний).

При кореляційному зв'язку немає точної відповідності між значенням залежних ознак: кожному певному значенню факторної ознаки відповідає кілька різних значень результативної ознаки. Він виявляється не в кожному конкретному випадку, а при великій кількості спостережень і ґрунтується на законі великих чисел. За напрямом зв'язок між корелюючими величинами може бути прямим і оберненим. При прямому зв'язку зміна факторної ознаки зумовлює зміну результативної ознаки в тому самому напрямку.

Якщо зі збільшенням факторної ознаки результативна ознака зменшується, то такий зв'язок називається оберненим.

Схема кореляційного аналізу:

- встановлення і відбір найбільш істотних ознак для аналізу;
- визначення напрямку і форми зв'язку результативного і факторного показника, вибір математичного рівняння;
- розрахунок характеристик кореляційної залежності;
- статистична оцінка вибірових показників зв'язку.

Дані про виробництво продукції Y , виробничої собівартості $X1$ та середньооблікової чисельності працівників $X2$ наведено в таблиці 2.7, яку сформовано на робочому аркуші MS Excel.

Таблиця 2.7

Дані про виробництво продукції, виробничу собівартість та середньооблікової чисельності працівників

Номер підприємства	Вироблено продукції (Y), ц	Виробнича собівартість (X1), тис. грн.	Середньооблікова чисельність працівників (X2), осіб
1	19101	2769,7	73
2	2113	241,4	5
3	45987	3048	37
4	8869	2325	22
5	4824	506	9
6	23819	1966,5	31
7	4218	511,2	1
8	100928	3422,2	147
9	107645	11738	305
10	116,4	89,3	2
11	205338	13864	118
12	201	16	84
13	108	27,1	199
14	412,9	347,7	21
15	8724	1189	22
16	26406	2343,2	38
17	12	1	45
18	411	29	33
19	2394	187,5	2
20	185	133	13
21	54727	5550	48
22	18814	1228,8	8
23	31969	1745	36
24	4730	413,8	32

Необхідно визначити параметри рівняння лінійної регресії та провести його аналіз.

Для розв'язування задачі використовуємо інструмент «Регрессия» з пакету «Анализ данных». В меню «Сервис» вибираємо команду «Анализ данных», а потім у вікні – «Регрессия».

Значення параметрів, які вводимо у відповідному діалоговому вікні, представлено на рис. 2.4.

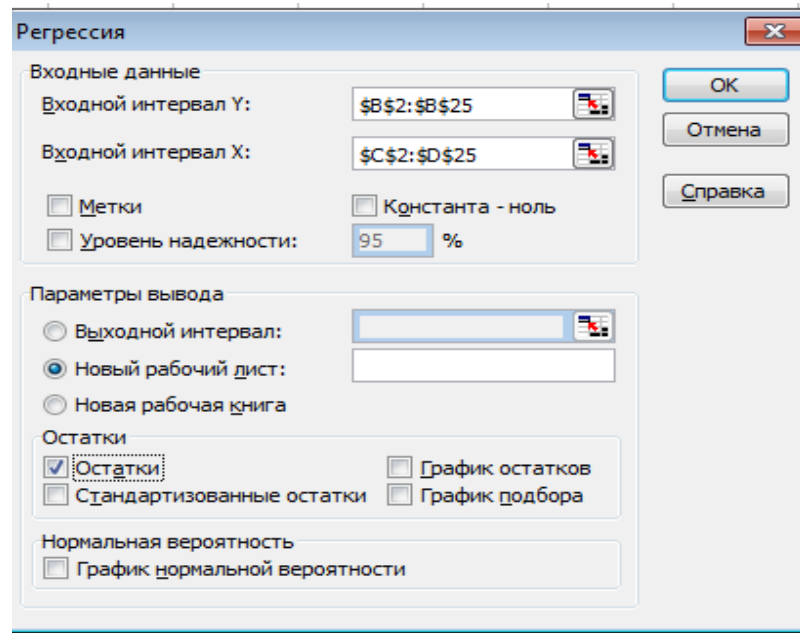


Рис. 2.4. Вікно Регресії

Отримаємо згенеровані результати по регресії.

Розглянемо детально отримані результати. На рис. 2.5 сформувалися результати по регресійній статистиці.

	A	B
1	ВЫВОД ИТОГОВ	
2		
3	<i>Регрессионная статистика</i>	
4	Множественный R	0,93243
5	R-квадрат	0,869425
6	Нормированный R-квадрат	0,85699
7	Стандартная ошибка	18232,47
8	Наблюдения	24
9		

Рис. 2.5. Регресійна статистика

Відомо, що чим ближче за інших рівних умов значення R^2 до одиниці, тим краще оцінене регресійне рівняння, і, отже краща якість отриманої моделі. Тому можна говорити про отриману якісну модель.

Показник «Стандартная ошибка» дорівнює залишковому стандартному відхиленню:

$$\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}{n - (m + 1)}}. \quad (2.1)$$

Результати дисперсійного аналізу, які наведено на рис. 2.6, використовуються для перевірки значущості коефіцієнта детермінації R^2 .

	A	B	C	D	E	F
10	Дисперсионный анализ					
11		df	SS	MS	F	Значимость F
12	Регрессия	2	4,65E+10	2,32E+10	69,91383	5,20613E-10
13	Остаток	21	6,98E+09	3,32E+08		
14	Итого	23	5,35E+10			

Рис. 2.6. Дисперсійний аналіз

Стовпець df містить ступені свободи.

В рядку «Регрессия» число ступенів свободи визначається кількістю факторних ознак m в рівнянні регресії $k_\phi = m$. Для нашого випадку $m = 2$.

В рядку «Остаток» число ступенів свободи визначається числом спостережень n та кількістю змінних і рівнянні регресії $m+1$, тобто дорівнює $n - (m+1)$. Для нашого прикладу: 24 спостереження $- (2+1) = 21$.

В рядку «Итого» число ступенів свободи визначається сумою $k_y = k_\phi + k_o$ (регресія + залишок).

Стовпець SS містить суми квадратів відхилень.

В рядку «Регрессия» - це суми квадратів відхилень теоретичних даних від вибіркового середнього:

$$SS_\phi^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2 \quad (2.2)$$

В рядку «Остаток» - це суми квадратів відхилень емпіричних даних від теоретичних:

$$SS_o^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2 \quad (2.3)$$

В рядку «Итого» - це сума квадратів відхилень емпіричних даних від вибіркового середнього:

$$SS_y^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2 \text{ або } SS_y^2 = SS_\phi^2 + SS_o^2 \quad (2.4).$$

Значення коефіцієнтів регресії та їх статистичні оцінки наведено на рис.

2.13.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
16		Коеффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%
17	Y-пересечение	545,4358	4787,829	0,113921	0,910382	-9411,400142	10502,27	-9411,4	10502,27
18	Переменная X 1	12,99708	1,361227	9,548067	4,33E-09	10,16625582	15,82791	10,16626	15,82791
19	Переменная X 2	-29,2131	67,03428	-0,43579	0,667433	-168,6185198	110,1923	-168,619	110,1923

Рис. 2.7. Коефіцієнти регресії

Наведені на рис. 2.7 коефіцієнти регресії a_i дозволяють побудувати рівняння, яке дає залежність виробленої продукції Y від величини виробничої собівартості X_1 та середньооблікової чисельності працівників X_2 :

$$y = 545,44 + 13x_1 - 29,21x_2.$$

З рис. 2.7 бачимо, що множинний коефіцієнт кореляції 0,93243 близький до 1, тобто зв'язок між показником виробленої продукції та факторами, які на нього впливають, дуже тісний. Коефіцієнт детермінації 0,8694 свідчить про те, що в середньому 87% коливань виробництва продукції може бути обумовлено змінами величин даних факторів. Тобто, вибрані фактори суттєво впливають на виробництво продукції, що свідчить про правильність їх вибору та включення в побудовану модель.

Кореляційний аналіз застосовується також показує тісноту зв'язків між обраними факторами та показником виробництва продукції.

Для визначення матриці кореляційного аналізу використовуємо інструмент «Корреляция» з пакету «Анализ данных».

Значення параметрів, які вводимо у відповідному діалоговому вікні, представлено на рис. 2.8.

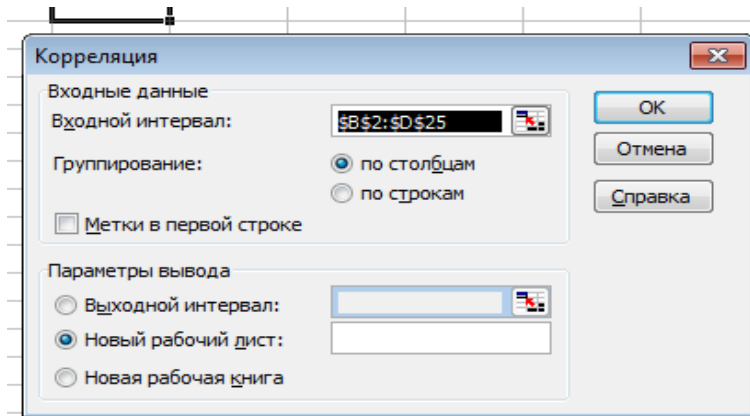


Рис. 2.8. Кореляція

Натиснувши на клавішу «Ок» отримуємо матрицю (рис. 2.9).

	A	B	C	D
1		Столбец 1	Столбец 2	Столбец 3
2	Столбец 1	1		
3	Столбец 2	0,931796423	1	
4	Столбец 3	0,550066209	0,619284912	1
5				

Рис. 2.9. Матриця кореляції

Можна зробити висновок, що порівнюючи показник з самим собою, ми отримуємо 1. Стовпчик 1 – це виробництво продукції, ц; стовпчик 2 – виробнича собівартість, тис. Грн.; стовпчик 3 – середньооблікова чисельність працівників, осіб. Тому ми спостерігаємо тісний зв'язок між виробництвом продукції та виробничою собівартістю на 93%. Зв'язок виробництва продукції і середньооблікової чисельності працівників не дуже тісний (55%).

Статистичне групування підприємств. Це метод розділення складного масового явища на суттєво різноманітні групи. Статистичне групування дозволяє обчислити показники для кожної групи і, таким чином, всебічно охарактеризувати стан, розвиток та взаємозалежність досліджуваного явища в цілому [18].

Для виділення типових груп із приведених в умові ознак необхідно обрати найбільш суттєвий. Більшість ознак характеризують умови виробництва, а про результати діяльності можна говорити по сумі виручки від реалізації продукції. Однак, пряме відокремлення підприємств на групи по цій ознаці може призвести до змішання різних типів, оскільки, наприклад, великий об'єм виручки можна отримати як за рахунок великої площі посівів і інших ресурсів при поганому їх використанні, так і шляхом ефективного використання порівняно невеликих ресурсів.

Оскільки абсолютні показники виручки не співставні, доцільно використовувати відносний показник – сума виручки на 100 га посівів. Величина цієї ознаки, отриманої діленням суми виручки на площу посіву, по приведеним по порядку в додатку підприємств представлена в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Варіаційний ряд розподілення підприємств по виручці на 100 га посіву,
тис. грн.

№ п/п	Сума	№ п/п	Сума	№ п/п	Сума	№ п/п	Сума
1	80,36	7	340,77	13	144,00	19	92,04
2	91,36	8	140,07	14	19,77	20	172,46
3	272,89	9	343,76	15	372,58	21	293,81
4	100,15	10	127,57	16	132,30	22	271,73
5	467,22	11	272,11	17	1650,00	23	303,67
6	386,22	12	0,00	18	108,82	24	136,88

За даними варіаційного ряду видно, що у сукупності підприємств є великі відмінності в значеннях групованої ознаки – від 0 до 1650. Необхідно вилучити господарства 12 і 17 з даними, які мають 0,00 тис. грн. і 1650,00 тис. грн. для правильного встановлення границь.

Встановлюємо границі по зменшенню групованої ознаки і аналізуємо її (табл. 2.9). Потім дані представимо графічно: на осі ординат відображено значення ознаки, а на осі абсцис – номер по ранжованому ряду (рис. 2.10).

Ранжований ряд розподілення підприємств по виручці на 100 га посіву,
тис. грн.

№ п/п	Сума	№ підпр .	№ п/п	Сума	№ підпр .	№ п/п	Сума	№ підпр .	№ п/п	Сума	№ підпр .
1	19,77	14	7	127,57	10	13	271,7 3	22	19	343,76	9
2	80,36	1	8	132,30	16	14	272,1 1	11	20	372,58	15
3	91,36	2	9	136,88	24	15	272,8 9	3	21	386,22	6
4	92,04	19	10	140,07	8	16	293,8 1	21	22	467,22	5
5	100,1 5	4	11	144,00	13	17	303,6 7	23	-	-	-
6	108,8 2	18	12	172,46	20	18	340,7 7	7	-	-	-

При аналізі ранжованого ряду оцінюється інтенсивність зміни значення групованої ознаки від однієї одиниці сукупності до іншої. Якщо є різкі зміни і великий відрив одиниць від всієї сукупності, їх виділяють в особливу групу.

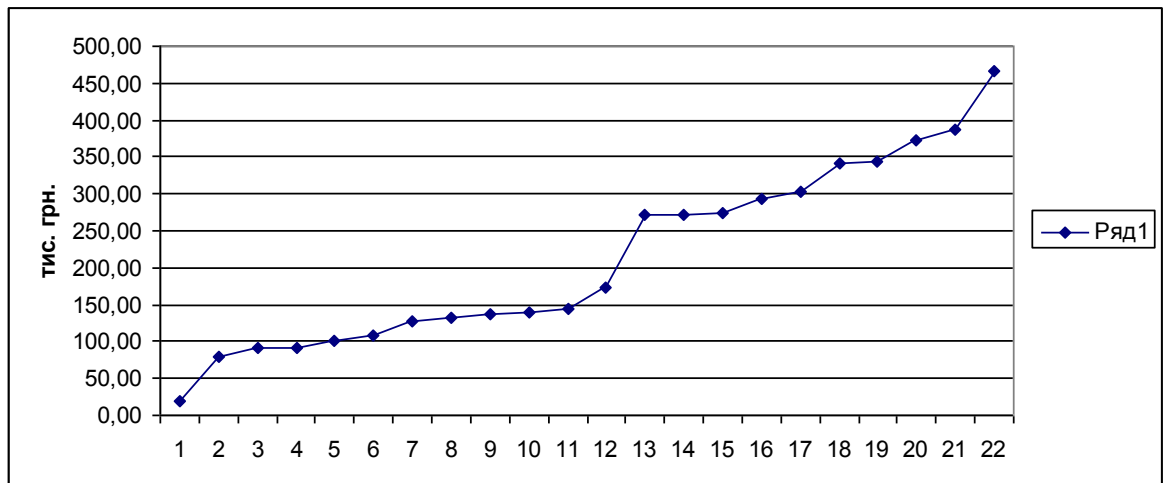


Рис. 2. 10. Крива розподілення господарств по виручці на 100 га посіву

За відсутності якісних переходів в ранжованому ряді будеється інтервальний ряд розподілення. Інтервальний ряд розподілу — впорядкований розподіл одиниць досліджуваної сукупності на групи за групувальною (варіативною) ознакою. Вони характеризують склад (структуру)

досліджуваного явища, дозволяють судити про однорідність сукупності, межі її зміни, закономірності розвитку досліджуваного об'єкта. Для його побудови необхідно знати число груп і границі інтервалів.

Число груп K залежить від числа одиниць вихідної сукупності N і знаходиться за формулою:

$$K = 1 + 3,321 * g * N \quad (2.5)$$

Приблизно K можна обчислити за формулою:

$$K = \sqrt{N} \quad (2.6)$$

$$K = \sqrt{22} = 4,7 \text{ або } 5 \text{ груп.}$$

Для обчислення границь інтервалів знайдемо шаг інтервалу h за формулою:

$$h = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{K}, \quad (2.7)$$

де x_{\max} - максимальне значення ознаки в ранжованому ряді;

x_{\min} - мінімальне значення ознаки в ранжованому ряді.

$$h = \frac{467,22 - 19,77}{5} = 89,49 \text{ тис. грн.}$$

Мінімальне значення виручки на 100 га, дорівнює 19,77 тис. грн., приймається за нижню границю першого інтервалу, а верхня границя розраховується як $x_{\min} + h = 19,77 \text{ тис. грн.} + 89,49 \text{ тис. грн.} = 109 \text{ тис. грн.}$ границі першого інтервалу 19,77 тис. грн. – 109 тис. грн. Верхня границя першого інтервалу служить нижній границі другого інтервалу. Додаючи до неї значення кроку інтервалу, визначимо верхню границю другого інтервалу: 109 тис. грн. – 199 тис. грн. Щоб вирішити, в яку групу потрапляють значення 109 тис. грн. – в першу чи в другу, приймемо, що інтервали беремо включно, тому в другу групу увійдуть значення вище 109 тис. грн. третій інтервал має границі 109,1 тис. грн. – 199 тис. грн. В третю групу увійдуть значення 199,1 тис. грн. – 289 тис. грн., в четверту – 289,1 тис. грн. – 379 тис. грн. і в п'яту – 379,1 тис. грн. – 469 тис. грн. Далі розподіляємо індивідуальні

значення кожного господарства по інтервальним групам, і будується інтервальний ряд розподілення (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Інтервальний варіаційний ряд розподілення господарств по виручці в розрахунку на 100 га посіву

Інтервали по виручці на 100 га посіву, тис. грн.	Число господарств	Номер господарства за списком
19,77-109	6	14, 1, 2, 19, 4, 18
109,1-199	6	10, 16, 24, 8, 13, 20
199,1- 289	4	22, 11, 3, 21
289,1 - 379	4	23, 7, 9, 15
379,1-469	2	6,5
Всього	22	х

Для зручності будемо графік інтервального варіаційного ряду розподілення. По осі абсцис вказуємо границі інтервалів в порядку зростання, по осі ординат – число господарств в кожному інтервалі. Такий графік називається гістограмою (рис. 2.11).

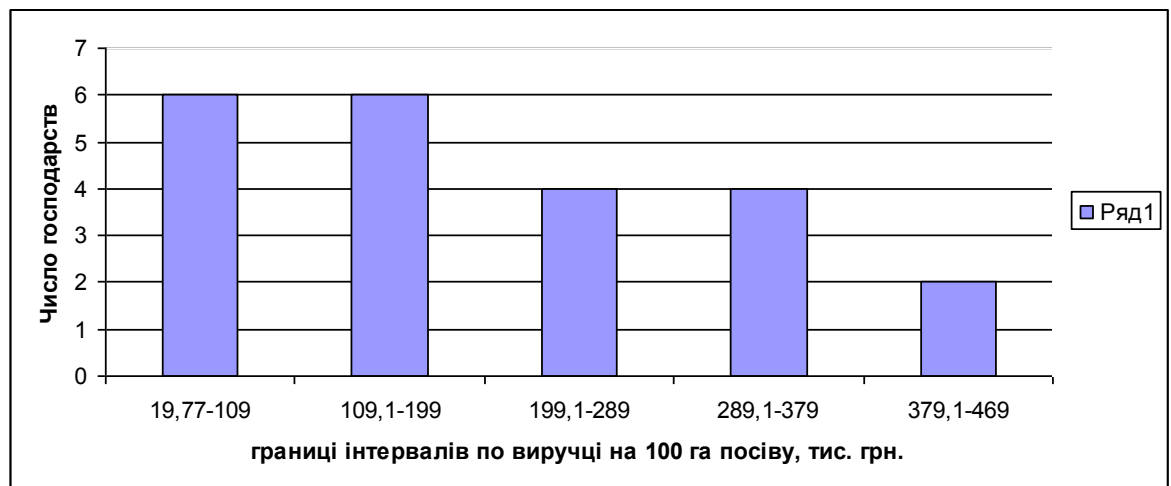


Рис. 2. 11. Гістограма розподілення господарств по виручці на 100 га посіву

Як видно із таблиці 2.10 та рисунку 2.11, розподілення підприємств по групам нерівномірне. Переважають господарства з розміром виручки від 19,77 до 199 тис. грн. Групи з більш високою виручкою нечисленні, треба вирішити питання про можливість їх об'єднання.

2.3. Стан управління процесу вирощування баштанних культур в ризикових умовах

В області технології вирощування баштанних культур особлива увага приділяється створенню енергозберігаючих і екологічно чистих технологій. Енергетична криза, яка охопила країну в останні роки, ставить перед вченими країни завдання перегляду існуючих традицій у питаннях основної та передпосівної підготовки ґрунту, догляд за посівами, збір врожаю.

Вирощуючи сорти гарбуза на насінневі потреби, слід пам'ятати, що його врожай практично не залежить від розміру і маси плоду. В середньому вихід насіння з плодів становить 1 % від маси врожаю. Підвищити його вихід можна технологічними заходами, насамперед шляхом застосування загущених посівів та зрошення [37].

Баштанні культури дуже вимогливі до тепла і світла, в тому числі і гарбуз. Насіння кавуна залежить від сорту досягає за 90-150 днів, гарбуза залежно від сорту досягає за 90 – 120 днів, а дині – 60 – 140 днів. Основними заходами для одержання сталих і високої врожайності плодів і насіння баштанних в ДП "ДГДДС ІОБ НААН" є: нагромадження в ґрунті вологи та поживних речовин, проведення не менш як трьох-чотирьох тракторних обробітків міжрядь і такої ж кількості прополювань у гніздах, захист ранніх посівів від приморозків, боротьба зі шкідниками та хворобами рослин.

Внесення добрив. Із мінеральних добрив вносять переважно гранульовані. Під зяблеву оранку вносять основні добрива – всю норму гною та половину мінеральних добрив. Весною вносять під культивування решту мінеральних добрив.

Орієнтовані норми висіву насіння такі: насіння кавуна 2 – 4 кг/га, дині – 2 кг/га, гарбуза – 4 – 5 кг/га.

Площі живлення для сортів дині і кавуна встановлюють такі: 140x70 см по одній рослині в гнізді. Гарбузи середньо- та довгостеблові висаджують так: 140x140 см по одній рослині в гнізді; кущові – 140x70 см.

З метою одержання більшого виходу плодів і насіння площу живлення дещо зменшують, порівняно з продовольчими посівами.

На родючих ґрунтах в умовах достатніх опадів сіють густіше, даючи рослинам меншу площу живлення.

Догляд за рослинами. Першу культивуацію міжрядь проводять на глибину 10 – 12 см, другу – на 8 – 10 см, потім ґрунт розпушують на глибину 6- 8 см.

Проривають рослини тоді, коли з'явиться перший справжній листочок. В гнізді залишають по дві рослини. Друге проривання проводять, коли рослини будуть мати по 3 – 4 справжніх листочки. Щоб не пошкодити кореневу систему рослин, їх під час проривання не виривають з ґрунту, а прищипують під сім'ядолями.

Для кращого перезаплення квіток і одержання більшої кількості насіння гарбуза, на час цвітіння, вивозять вулики з бджолами (1 – 2 на 1 га), а в ранкові години застосовують штучне запилення.

Економічну ефективність вирощування товарного і насінневого кавуна оцінювали в 2021 році на прикладі сорту Нікопольський. Площа посіву – 1 га. Слід зауважити, що насінництво даної культури на підприємстві ведеться в польовій п'ятипільній сівозміні (урочище «Чернеча»), яка віддалена від основної бази станції на відстань до 15 – 20 км. Це, очевидно, разом з додатковими перевагами такого розміщення призводить до значних додаткових витрат матеріальних та енергоресурсів для виконання технології насінництва і перевезення врожаю.

При розрахунку економічної ефективності вирощування кавуна ми враховували фактичні витрати та врожайність плодів і насіння кавуна в 2021 році [39]. Основними показниками для визначення економічної ефективності були наступні: урожайність основної продукції (плоди або насіння),

виробничі витрати і собівартість, повні витрати (разом з витратами на реалізацію плодів або насіння), прибуток, рентабельність виробництва та витрати праці (люд. - год.) на 1 га та 1 ц продукції (дані подані у таблиці 2.11).

З таблиці 2.11 видно, що більш рентабельним є виробництво кавуна на насінневі цілі (рівень рентабельності 73%), ніж на товарні цілі (46%). При цьому, прибуток на 1 га від вирощування кавуна на насінневі цілі склав 6757 грн., на товарні – лише 5044 грн. або на 1713 грн. менше. Проте повні витрати виявилися більшими при вирощуванні товарного кавуна (10956 грн./га), за рахунок транспортування плодів на склад, а потім зі складу перевезення їх на ринки міста Дніпро.

Таблиця 2.11

Економічна ефективність вирощування товарного і насінневого кавуна за 2021 рік (сорт Нікопольський)

Показники	Основна продукція	
	плоди	насіння
Урожайність основної продукції, ц/га	200,00	2,00
Виробничі витрати, грн./га	6087,00	7536,00
Виробнича собівартість, грн./ц	30,40	3768,00
Повні витрати (разом з витратами на реалізацію), грн./га	10956,00	9243,00
Повна собівартість, грн./ц	54,80	4622,00
Середня реалізаційна ціна основної продукції, грн./ц	80,00	8000,00
Вартість основної продукції, грн./га	16000,00	16000,00
Прибуток, грн./га	5044,00	6757,00
Рентабельність виробництва, %	46,00	73,00
Витрати праці на 1 га, люд.-год/га	325,00	355,00
Витрати праці на 1 ц, люд.-год/ц	1,60	178,00

Порівняно з кавуном (див. таблицю 2.12) дещо зменшуються повні витрати при вирощуванні дині на товарні цілі (9393 грн./га); на насінневі цілі вони майже дорівнюють витратам на кавун (таблиця 2.13). виробничі витрати при вирощуванні дині як на товарні, так і на насінневі цілі мало відрізняються від затрат на кавуні.

Таблиця 2.12

Економічна ефективність вирощування дині товарної і на насінневі цілі
за 2021 рік (сорт Тітовка)

Показники	Основна продукція	
	плоди	насіння
Урожайність основної продукції, ц/га	180,00	1,50
Виробничі витрати, грн./га	6053,00	7893,00
Виробнича собівартість, грн./ц	33,60	3947,00
Повні витрати (разом з витратами на реалізацію), грн./га	9393,00	9671,00
Повна собівартість, грн./ц	52,20	4836,00
Середня реалізаційна ціна основної продукції, грн./ц	200,00	25000,00
Вартість основної продукції, грн./га	36000,00	37500,00
Прибуток, грн./га	26607,00	27829,00
Рентабельність виробництва, %	283,00	287,00
Витрати праці на 1 га, люд.-год/га	431,00	285,00
Витрати праці на 1 ц, люд.-год/ц	2,40	143,00

Показник рентабельності виробництва дині як на товарні, так і на насінневі цілі є найвищим серед усіх баштанних культур. В першому випадку (плоди дині для реалізації) рентабельність складає 283%; насінницькі посіви забезпечили рентабельність в 287% (див. таблицю 2,12).

Такі високі показники рентабельності зумовлюються високими реалізаційними цінами як на плоди раннього сорту дині Тітовка (2 грн./кг), так і високі ціни на насіння (250 грн./га).

Найнижчі виробничі витрати з усіх баштанних відмітили при вирощуванні гарбуза (сорт Український багатоплідний) на товарні цілі (5106 грн./га) і насінницькому посіві (6629 грн./га). Повні витрати склали 7965 грн. і 8154 грн. з розрахунку на 1 га посівів (таблиця 2.13).

Таблиця 2.13

Економічна ефективність вирощування товарних плодів і насіння
гарбуза за 2021 рік (сорт Український багатоплідний)

Показники	Основна продукція	
	плоди	насіння
Урожайність основної продукції, ц/га	400,00	4,00

Виробничі витрати, грн./га	5106,00	6629,00
Виробнича собівартість, грн./ц	12,80	1657,00
Повні витрати (разом з витратами на реалізацію), грн./га	7965,00	8154,00
Повна собівартість, грн./ц	19,90	2039,00
Середня реалізаційна ціна основної продукції, грн./ц	30,00	6000,00
Вартість основної продукції, грн./га	12000,00	24000,00
Прибуток, грн./га	4035,00	15846,00
Рентабельність виробництва, %	51,00	194,00
Витрати праці на 1 га, люд.-год/га	269,00	291,00
Витрати праці на 1 ц, люд.-год/ц	0,70	72,80

При врожайності плодів 400 ц/га і насіння 4 ц/га вартість основної продукції склала 12 і 24 тис. грн. відповідно.

Найбільший прибуток (15846 грн./га) відмітили при вирощуванні насіння гарбуза. Рівень рентабельності при такому призначенні посіву в 3,8 рази перевищує рентабельність посіву для реалізації плодів гарбуза (194% і 51%).

Виробнича собівартість товарного посіву склала 12,8 грн./ц, насінницького для вирощування насіння – 1657 грн./ц. Повна собівартість значно вища – 19,9 грн./ц плодів і 2039 грн./ц насіння (див. таблицю 2.12).

В цілому забезпечення якісним насінням значною мірою залежить від технологій вирощування насіння.

Проблемам підвищення ефективності насінництва баштанних рослин приділяло увагу багато вчених. До факторів, що негативно впливають на ефективність виробництва насіння В. Т. Іванченко відносить значну долю ручної праці при виконанні багатьох прийомів вирощування насіння, слабку, а частіше і повну відсутність механізації збирання врожаю і виділення насіння, високі затрати матеріальних і енергетичних ресурсів на фоні середньої врожайності як плодів, так і насіння [31].

До числа негативних факторів, які знижують ефективність насінництва належить і зниження мотивації праці. Так, частка заробітної плати в структурі собівартості у 2010 році склала 22,4 – 32,2% в залежності від культури (таблиця 2.14).

Таблиця 2.14

Ефективність виробництва насіння кавуна, дині і гарбуза в 2010 році

Показники	Кавун, сорт Нікопольський	Диня, сорт Тітовка	Гарбуз, сорт Український багатоплідний
Затрати на 1 га, грн.	9243,00	9671,00	8154,00
Урожайність насіння, ц/га	2,00	1,50	4,00
Собівартість 1 ц насіння, грн.	4622,00	6447,00	2039,00
Одержано прибутку на 1 га, грн.	6757,00	27829,00	15846,00
Рентабельність виробництва насіння, %	73,00	287,00	291,00
Частка заробітної плати в структурі собівартості, %	27,90	32,20	22,40
Витрати праці на 1 га, люд.- год.	355,00	285,00	291,00
Витрати праці на 1 ц, люд.- год.	178,00	143,00	72,80

Таким чином, з точки зору рентабельності виробництва насіння в північному степу України найбільший рівень рентабельності забезпечили диня і гарбуз (287 і 291%).

Проте насінництво всіх баштанних культур навіть при середній врожайності насіння забезпечує прибуток від 6757 грн./га (кавун), 15846 грн./га (гарбуз) до 27829 грн./га (диня). Витрати праці найбільші на кавуні (355 люд.-год./га і 178 люд.-год./ц).

Висновки до другого розділу: таким чином, після проведення аналізу Дніпропетровської області, можна стверджувати про те, що вона одна з найбільш економічно розвинених регіонів України. Область вважається однією із кращих по виробництву сільськогосподарської продукції. Але, у 2021 році загальне виробництво продукції сільського господарства порівняно з 2020 роком збільшилось лише на 1%. За допомогою динамічного ряду, було визначено тенденцію розвитку виробництва продукції за ці роки і на основі проведеного дослідження спостерігається зменшення виробництва продукції, яке залежить від зменшення кількості господарюючих суб'єктів,

негативними природно-кліматичними умовами, економічною нестабільністю у країні тощо.

Великий внесок в розвиток регіону робить Дніпропетровський район. Сільським господарством займається 235 організацій. Нами було досліджено 24 сільськогосподарські підприємства у 2021 році. За останні три роки, спостерігається зміна обсягу підприємств у районі. Наприклад, у 2019 році їх було 24, а у 2020 році – 23. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу було досліджено вплив виробничої собівартості і середньооблікової чисельності працівників на виробництво продукції рослинництва. Було виявлено тісний зв'язок між досліджуваними факторами у межах 55 – 93%. Також було проведено групування по 22 підприємствам, де інтервальний варіаційний ряд розподілення по виручці склав 5 груп. Але, розподілення господарств по групам не зовсім рівномірне.

ДП "ДГДДС ІОБ НААН" розвивається, виробляє сільськогосподарську продукцію, займається насінництвом овочевих та баштанних культур. За останні 5 років, підприємство мало збитки по діяльності. Але спостерігається тенденція до зменшення збитків. На основі товарної продукції, було визначено рівень спеціалізації підприємства по овоче-баштанним культурам: у 2017 році 0,34 – середній рівень спеціалізації, у 2021 – 0,14 (низький). Організація управління персоналом включає в себе структурні підрозділи, що забезпечують процес управління персоналом на підприємстві.

РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА УДОСКОНАЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА БАШТАННИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ РИЗИКУ НА ОСНОВІ ПРОЕКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

3.1. Управління проектами у прийнятті управлінського рішення

Керівництву ДП «ДГ ДДС ІОБ НААН» запропоновано удосконалити виробництво насіння гарбуза за рахунок купівлі збирального колеса ВК-ПВ, яке дасть змогу автоматизувати подачу плодів гарбуза на виділення насіння до збирального комбайну ВК-КТ.

В сучасних умовах існує попит на насіння гарбуза, яке проявляється перш за все у фармацевтичній цінності насіння і у виключно лікувальних властивостей плодів гарбуза. Попит на дану продукцію існує не лише в Україні, а тому постає задача на підприємстві обґрунтовано збільшити посівну площу гарбуза на насіння: у 2012 році– 50 га, у 2013– 75 га, у 2014– 100 га. Ціна за 1 ц насіння на 2011 рік становить 5000 грн., прогнозується збільшення ціни у 2012 році до 5500 грн., а у 2013 – 6000 грн.

Необхідна сума інвестицій – 37 тис. грн., джерелом фінансування є банківський кредит (кредитор Приват-банк). Кредит буде повернений у термін протягом одного року, зі ставкою відсотка 21 %.

При аналізі ефективності проекту використовують такі показники:

1. Сума інвестицій — це вартість початкових грошових вкладень у проект, без яких він не може здійснюватись. Ці витрати мають довгостроковий характер. За період функціонування проекту протягом його «життєвого циклу» капітал, вкладений у такі активи, повертається у вигляді амортизаційних відрахувань як частина грошового потоку, а капітал, вкладений в оборотні активи, в тому числі в грошові активи, по закінченню

"життєвого циклу" проекту має залишатися у інвестора у незмінному вигляді й розмірі;

2. Грошовий потік — дисконтований або недисконтований дохід від здійснення проекту, який включає чистий прибуток та амортизаційні відрахування, які надходять у складі виручки від реалізації продукції;

3. Чиста теперішня вартість проекту — Net Present Value (NPV). Це найвідоміший і найуживаніший критерій. У літературі зустрічаються й інші його назви: чиста приведена вартість, чиста приведена цінність, дисконтовані чисті вигоди. NPV являє собою дисконтовану цінність проекту (поточну вартість доходів або вигід від зроблених інвестицій).

При купівлі збирального колеса, ДП «ДГ ДДС ІОБ НААН» отримає додаткові вигоди: порівняння ручного скатування плодів гарбуза і подачі плоду у бункер комбайну для подальшої виділки насіння, з механізованим скатуванням, і механізованою подачею плодів подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Додаткові вигоди при застосуванні збирального колеса ВК ПВ на 100 га

Показник	Ручна виділка насіння і скатування плодів	Механізована подача плоду для виділення насіння і скатування плодів	Додаткові вигоди
Кількість робітників, осіб	7	4	3
Заробітна плата - всього, тис. грн.	39,64	4,43	35,21
в т.ч. виділка насіння, тис.грн.	24,38	2,48	21,90
скатування плодів, тис.грн.	15,26	1,95	13,31

Отже, при застосуванні збирального колеса на 100 га, підприємство отримує додаткові вигоди у скороченні чисельності робітників. При ручній виділці насіння і скатуванні плодів необхідно на 3 особи більше, що тягне за

собою збільшення розміру заробітної плати. Тому додаткові вигоди полягають в економії заробітної плати на 35,21 тис. грн.

Звичайно, ДП «ДГ ДДС ІОБ НААН» буде мати і додаткові витрати, які подані у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Додаткові витрати при застосуванні збирального колеса ВК ПВ на 100 га

Показник	Механізована подача плоду для виділення насіння і скатування плодів
Сума інвестицій, тис. грн.	37
Вартість палива, тис.грн.	5,61
Сума повернення кредиту, тис.грн.	7,77
Всього додаткових витрат, тис. грн.	50,38

Для розрахунку економічної ефективності проекту необхідна вихідна інформація, яка розглянута у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Вихідна інформація

Показники	2012	2013	2014
Сума інвестицій, тис. грн.	37	-	-
Ціна реалізації продукції, грн./ц	5000	5500	6000
Кількість додаткової продукції, ц	74,5	111,75	149
Собівартість продукції, грн./ц	2477	2477	2477
Адміністративні витрати, тис./грн.	8,5	8,5	8,5
Вартість основних засобів, тис.грн.	37	-	-
Норма амортизації, %	11,00	-	-
Норма доходності, %	21,00	-	-

На основі даних, які наведені у вихідній інформації, складемо розрахункову таблицю (табл. 3.4).

Додаткова виручка розраховується за формулою;

$$ДВ = Ц * КДП, \quad (3.1)$$

де Ц – ціна одиниці продукції, грн.;

КДП – кількість додаткової продукції, ц.

$$КДП = Y * S, \quad (3.2)$$

де Y – урожайність, ц/га;

S – площа, га.

Розрахунок для 2012 року:

$$ДВ = ((5500 * 74,5) / 1000) + 35,21 = 407,71 \text{ тис. грн.}$$

Ціна з кожним роком змінюється при незмінній урожайності насіння гарбуза 1,49 ц/га.

$$КДП = 1,49 * 50 = 74,5 \text{ ц}$$

Розрахунок для 2013 року:

$$ДВ = ((5500 * 111,75) / 1000) + 35,21 = 649,84 \text{ тис. грн.}$$

$$КДП = 1,49 * 75 = 111,75 \text{ ц}$$

Розрахунок для 2014 року:

$$ДВ = ((6000 * 149) / 1000) + 35,21 = 929,21 \text{ тис. грн.}$$

$$КДП = 1,49 * 100 = 149 \text{ ц}$$

Далі визначаємо поточні витрати за формулою:

$$ПВ = (КДП * C / v + АВ) / 1000, \quad (3.3)$$

де C/v – собівартість продукції, грн./ц;

АВ – амортизаційні відрахування, тис. грн.

Таблиця 3.4

Визначення показників ефективності проекту

Показники	2012	2013	2014
Додаткова виручка, тис.грн.	407,71	649,84	929,21
Поточні витрати, тис.грн.	184,55	276,81	369,08
Амортизація, тис. грн.	4,07	3,62	3,22
Коефіцієнт дисконтування	0,8621	0,7432	0,6407
Грошові потоки, тис.грн.	227,24	376,65	563,36
Дисконтовані грошові потоки, тис.грн.	195,90	279,91	360,92
Дисконтовані грошові потоки з початку проекту, тис.грн.	195,90	475,80	836,72
Дисконтовані вигоди, тис.грн.	411,22	652,53	931,28
Дисконтовані витрати, тис.грн.	159,09	205,7 1	236,46

Собівартість визначена відповідно з технологічною картою вирощування гарбуза на насіння.

Адміністративні витрати – це заробітна плата головного економіста (2300 грн.), головного інженера (2700 грн.), а також директора (3500 грн.).

Розрахунок на 2012 рік:

$$ПВ = (74,5 * 2477 + 8,5) / 1000 = 184,55 \text{ тис. грн.}$$

Розрахунок на 2013 рік:

$$ПВ = (111,75 * 2477 + 8,5) / 1000 = 276,81 \text{ тис. Грн.}$$

Розрахунок на 2014 рік:

$$ПВ = (149 * 2477 + 8,5 / 1000) = 369,08 \text{ тис. грн.}$$

Амортизація нараховується податковим методом, визначається за формулою:

$$A = BOЗ * НА, \quad (3.4)$$

де BOЗ – вартість основних засобів, тис. грн.;

НА – норма амортизації, %.

Розрахунок на 2012 рік:

$$A = 37 * 0,11 = 4,07 \text{ тис. грн.}$$

Розрахунок на 2013 рік:

$$A = (37 - 4,07) * 0,11 = 3,62 \text{ тис. грн.}$$

Розрахунок на 2014 рік:

$$A = (32,93 - 3,62) * 0,11 = 3,22 \text{ тис. грн.}$$

Далі розраховуємо індикатори ефективності проекту для його учасників:

1) чиста теперішня вартість проекту (NPV) – різниця між сумою дисконтованих грошових надходжень, які виникають при реалізації проекту, та сумою дисконтованих витрат, необхідних для здійснення усього проекту:

$$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{B_t - C_t}{(1+i)^t}, \quad (3.5)$$

де B_t - повні вигоди за рік t ;

C_t – повні витрати за рік t ;

t – відповідний рік проекту (1, 2, ..., n);

n – строк служби проекту в роках;

i – ставка дисконту (процентна).

$NPV = 836,72$ тис. грн.

2) чиста теперішня вартість проекту модифікована (NPV_M) – різниця між NPV та сумою інвестицій:

$$NPV_M = NPV - I, \quad (3.6)$$

де I – сума інвестицій (при нерівномірному надходженні інвестицій по рокам необхідно провести дисконтування).

$NPV_M = 836,72 - 37 = 799,72$ тис. грн.

3) рентабельність інвестицій (PI) – визначає вигоду інвестора від участі в проекті:

$$PI = (NPV_M / I) * 100\%, \quad (3.7)$$

$PI = (799,72 / 37) * 100\% = 2161,41\%$

4) коефіцієнт вигоди/затрати (B/C) - сума дисконтованих вигод, поділена на суму дисконтованих затрат:

$$B/C = \frac{\sum_{t=1}^n B_t / (1+i)^t}{\sum_{t=1}^n C_t (1+i)^t} \quad (3.8)$$

$B/C = 665,01 / 200,42 = 3,32$

5) строк окупності проекту (PB) – визначає, за який період проект покриває витрати:

$$PB = (t_0 - 1) + \frac{I - \sum PV_{(t_0-1)}}{PV_{t_0}}, \quad (3.9)$$

де PV – дисконтовані грошові потоки;

t_0 – номер року, в якому сума дисконтованих грошових потоків починає перевищувати суму інвестицій.

$PB = (1 - 1) + (37 - 0) / 195,89 = 0,19$ років

Після проведення проектного аналізу, можна зробити висновок про його доцільність, оскільки: значення чистої теперішньої вартості модифікованої перевищує суму інвестицій на 799,92 тис. грн.; період окупності проекту не перевищує періоду його експлуатації і складає менше року (0,19 років); коефіцієнт вигоди/витрати перевищує одиницю і складає 3,32 це свідчить про те, що проект можна прийняти до виконання.

3.2. Система управління проектом на базі комп'ютерної програми Microsoft Project

Microsoft Project став фактично стандартом серед засобів автоматизації індивідуальної роботи менеджерів проекту. Свою популярність він заслужив завдяки вдалому поєднанню простоти використання, дружнього інтерфейсу і найбільш необхідних інструментів управління проектами.

Microsoft Project розрахований, у першу чергу, на користувачів, що не є професіоналами в управлінні проектами. Таким чином, його можна віднести до «непрофесійних систем» управління проектами. З іншого боку, за допомогою Microsoft Project можна управляти проектами зі значною кількістю робіт і ресурсів.

Дана програма входить у сімейство Microsoft Office, що підтверджується такими його властивостями:

- побудова інтерфейсу і довідкової системи на єдиних з Microsoft Office принципах;
- можливість збереження даних проектів у базі даних Access;
- двосторонній обмін даними з Outlook.

Переважає більшість менеджерів, які користуються Microsoft Office, використовують його для планування невеликих задач. За оцінками, половина користувачів планує проекти обсягом до 50 робіт, і лише від 10% до 20% - проекти, в яких більше 100 робіт.

До недоліків системи можна віднести обмежені засоби управління бюджетом і відсутність засобів для управління ризиками проекту.

Перед початком роботи над проектом необхідно розбити проект на його задачі, описати їх зв'язки, оцінити трудомісткість задач і описати ресурси, необхідні для реалізації проекту. Це є вихідною інформацією для роботи Microsoft Office, і, як правило, цю роботу виконує менеджер.

Календарний план проекту в Microsoft Office складається на підставі введених користувачем даних про проект в цілому, про окремі його елементи – задачі, за необхідності – про ресурси (робочу силу, устаткування і матеріали), потрібні для виконання цих задач.

За замовчанням структура задач проекту Microsoft Office представлена у вигляді переліку задач і діаграми Ганта (рис. 3.2).

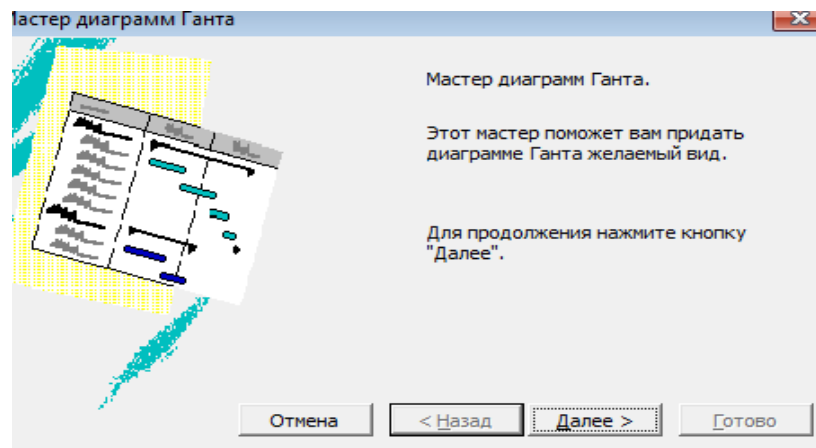


Рис. 3.2. «Мастер диаграмм Ганта»

У Microsoft Office для всіх задач потрібно ввести значення тривалості, залежності задач і обмеження, після чого програма розраховує дату початку і дату закінчення кожної задачі. Також можна ввести в проект ресурси і призначити їх задачам, щоб вказати, який ресурс є відповідальним за завершення кожного призначення, і розрахувати, яке устаткування буде потрібно.

Задачі по проекту для ДП «ДГ ДДС ЮБ НААН» визначені на основі технологічної карти вирощування гарбуза. Після цього, необхідно встановити послідовність їх виконання, зв'язавши між собою задачі, які залежать одна від одної (рис. 3.3).

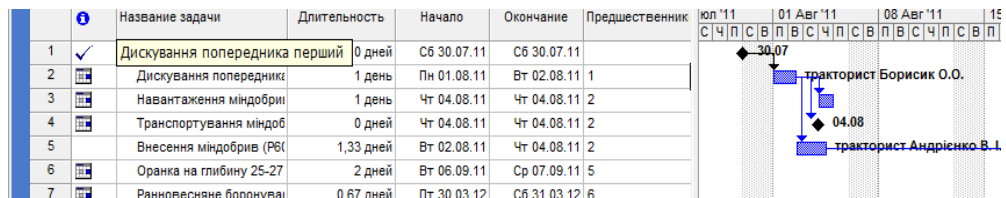


Рис. 3.3. Послідовність виконання задач

Після того як визначені обсяг і задачі проекту, можна створити в представленні «Лист ресурсів» перелік ресурсів (людей, устаткування), які беруть участь у виконанні задач проекту (рис. 3.4).

	Название ресурса	Тип	Единицы измерения материалов	Краткое название	Группа	Макс. единиц	Стандартная ставка	Ставка сверхурочных	Затраты на исполыз.	Начисление	Базовый календарь
1	насія гарбуза	Материальный	кг	н			0,00р.		0,00р.	Пропорциональное	
2	збиральне колесо	Трудовой		з		100%	0,00р./ч	0,00р./ч	0,00р.	Пропорциональное	Стандартный
3	тракторист Андрієнко В.	Трудовой		т		100%	0,00р./ч	0,00р./ч	0,00р.	Пропорциональное	Стандартный
4	тракторист Борисик О.О	Трудовой		т		100%	0,00р./ч	0,00р./ч	0,00р.	Пропорциональное	Стандартный
5	водій Рябо В. В.	Трудовой		в		150%	0,00р./ч	0,00р./ч	0,00р.	Пропорциональни	Стандартный
6	водій АМ Білей М. О.	Трудовой		в		100%	0,00р./ч	0,00р./ч	0,00р.	Пропорциональни	Стандартный
7	робітник	Трудовой		р		100%	0,00р./ч	0,00р./ч	0,00р.	Пропорциональное	Стандартный
8	робітник	Трудовой		р		100%	0,00р./ч	0,00р./ч	0,00р.	Пропорциональное	Стандартный
9	робітник	Трудовой		р		100%	0,00р./ч	0,00р./ч	0,00р.	Пропорциональное	Стандартный

Рис. 3.4. Перелік ресурсів проекту

Ресурси Microsoft Office можуть бути двох типів :трудові і матеріальні.

До трудових ресурсів належать люди і устаткування, які виконують задачі, витрачаючи на них свій час або працю. В ДП «ДГ ДДС ІОБ НААН» це: два трактористи, два водія, три робітника комбайн по збиранню врожаю з причепним збиральним колесом ВК-ПВ та інше.

Оптимізація строків робіт в програмному середовищі MS Project, що базується на методі сіткового планування, здійснюється насамперед завдяки скорочення тривалості критичного шляху. Критичний шлях являє собою найбільш тривалу послідовність задач, що визначає дату закінчення проекту. Задачі, що складають критичний шлях, називають критичними задачами. Затримки виконання критичних завдань впливають на дату закінчення проекту, тому критичні задачі не мають резерву часу, на який можна відкласти виконання задачі, не відкладаючи виконання інших задач і не змінюючи дату закінчення проекту.

Таким чином, системи автоматизації управління проектами містять засоби для календарно-сіткового планування, засоби для розв'язання окремих задач і засоби для організації комунікацій між виконавцями проекту. Серед засобів автоматизації індивідуальної роботи менеджерів проектів Microsoft Project став фактично стандартом.

3.3. Фінансування проекту та управління його ризиками

Фінансування проекту є невід'ємною частиною впровадження проекту по вдосконаленню виробництва насіння гарбуза. ДП «ДГ ДДС ІОБ НААН» пропонується обрати джерелом фінансування банківський кредит під 21 % річних. Строк реалізації проекту становить три роки. Після визначення показників економічної ефективності проекту, було встановлено, що кредит повернеться в кінці першого року реалізації проекту. Сума необхідних інвестицій складає 37 тис. грн..

Для розрахунку бюджету необхідна така умова:

1. Обсяг виробництва та реалізації продукції: перший рік – 74,5 ц, другий рік – 111,75 ц, третій рік – 149 ц;
2. Відпускна ціна одиниці продукції: перший рік – 5000 грн./ц, другий рік – 5500 грн./ц, третій рік – 6000 грн./ц (ціни з урахуванням ПДВ);
3. Амортизація на обладнання нараховується податковим методом, норма амортизаційних нарахувань складає 11%; вартість основних засобів – 37 тис. грн.;
4. Капітальні витрати підприємства на збиральне колесо ВК-ПВ в рамках проекту складає 37 тис. грн. В першому році освоюється 100% кредиту;
5. Прямі витрати на 1 ц продукції складають 1987,11 грн.;
6. Адміністративні витрати по всім рокам складають 8,5 тис. грн.

Для складання бюджету проекту необхідно обчислити витрати по операційній діяльності (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Витрати операційної діяльності, тис. грн.

Показники	2012	2013	2014	Усього
Всього прями витрати	0,04	0,03	0,02	0,09
Операційні витрати – всього	45,50	8,50	8,50	62,50
в т.ч. – адміністративні та інші витрати	8,50	8,50	8,50	25,50
- виплата відсотків по борговим зобов'язанням	37,00	-	-	37,00
Амортизація, всього	4,07	3,62	3,22	10,91
Всього витрат операційної діяльності	49,61	12,15	11,74	73,50

Далі складаємо бюджет проекту, який представляє собою баланс доходів і витрат за видами діяльності, а також відповідні грошові потоки (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Плановий баланс грошових надходжень і витрат проекту, тис. грн.

Статті доходів/витрат	2012	2013	2014	Усього
I. Кошти на початок проекту	37,00	321,10	637,69	995,79
II. Надходження, в т.ч.:				
1. Від операційної діяльності (виручка)	407,71	649,84	929,21	1986,76
2. Від інвестиційної діяльності	-	-	-	-
3. Від фінансової діяльності	-	-	-	-
III. Разом наявні кошти (I+II)	444,71	970,94	1566,90	2982,55
IV. Витрати, в т.ч.:				
4. По операційній діяльності	49,61	12,15	11,74	73,50
5. По інвестиційній діяльності	37,00	-	-	37,00
6. По фінансовій діяльності	-	-	-	-
V. Разом грошові виплати (4+5+6)	86,61	12,15	11,74	110,50
VI. Кошти на кінець року (III-V)	358,10	958,79	1555,16	2872,05
Грошовий потік по операційній діяльності	358,10	637,69	917,47	1913,26
Грошовий потік по інвестиційній діяльності	-37	-	-	-37
Грошовий потік по фінансовій діяльності	-	-	-	-
Грошовий потік по всіх видах діяльності	321,10	637,69	917,47	1876,26

Таким чином, після проведення розрахунків, можна стверджувати про те, що бюджет проекту є збалансованим, окрім інвестиційної діяльності (оскільки містить від'ємне значення). Тому для вирішення даної проблеми

необхідно залучити додаткові інвестиції по трьом рокам за рахунок нових інвесторів-партнерів.

Найбільш небезпечним ризиком є форс-мажорний – це природно-кліматичні умови. Тому даний вид ризику необхідно оцінити за двома методами:

1. Аналіз сценаріїв;
2. Зона виробничої стійкості.

Звичайно, під час реалізації проекту можуть виникати певні ризики, які впливатимуть на результат. Якісний аналіз ризиків проекту поданий у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Якісний аналіз ризиків проекту

Вид ризику	Фактори невизначеності, які формують ризик	Можливі наслідки	Інструменти управління ризиком
Форс-мажорний	Непередбачувані погодні умови під час вирощування плодів гарбуза на насіння	Повна або часткова загибель урожаю та додаткові витрати на пересівання культур	1. Страхування урожаю від загибелі або 2. Створення резервного фонду
Людський фактор	Людський фактор	Додаткові витрати на запчастини	Адміністративний штраф

Один з найбільш простих у використанні та інформативних методів оцінки ризиків проекту є метод аналізу сценаріїв. Він заснований на прогнозуванні різних варіантів розвитку подій: від оптимістичного до песимістичного.

Для оцінки ризику проекту менеджер розробляє кілька варіантів, при цьому можливо змінювати як один фактор впливу на кінцевий результат проекту, так і всі фактори. Наприклад, для оцінки ризиків виробництва насіння гарбуза розглянемо наступні варіанти зміни ціни та кількості реалізованої продукції при незмінній собівартості (табл. 3.8).

Собівартість 1 ц продукції розрахована на основі технологічної карти, ціна з початку проекту становить 5000 грн. за 1 ц, вона може збільшитися через інфляцію.

Таблиця 3.8

Вихідна інформація для оцінки ризиків

Ймовірність одержання доходу	Собівартість 1 ц, грн.	Ціна 1 ц, грн.	Реалізована кількість, ц
0,20	2477,00	5000,00	74,50
0,20	2477,00	5500,00	111,75
0,20	2477,00	5700,00	126,00
0,20	2477,00	5800,00	130,00
0,20	2477,00	6000,00	149,00

Реалізована кількість також може змінюватись, за рахунок урожайності.

Таблиця 3.9

Оцінка ризику, тис. грн.

Ймовірність одержання доходу	Можливе значення доходу (МЗД)	Можливе значення доходу зважене (МЗДі)	Можливе значення доходу відхилення (МЗДв)
0,20	187,90	37,58	189,80
0,20	337,75	67,55	39,94
0,20	406,03	81,21	28,34
0,20	431,92	86,38	54,23
0,20	524,86	104,97	147,17
Всього	-	-	459,47

Можливе значення доходу визначається як:

$$МЗД = (Ц - C/v) * Q, \quad (3.10)$$

де Ц – ціна одиниці продукції, грн.;

C/v – собівартість продукції, грн./ц;

Q – кількість продукції, ц.

$$МЗД = ((5000 - 2477) * 74,5) / 1000 = 187,90 \text{ тис.грн.}$$

Можливе очікуване значення доходу (МЗДо) розраховується за формулою:

$$МЗДо = \sum МЗДі * Й, \quad (3.11)$$

де МЗДі – можливе значення доходу зважене, тис. грн.;

Й – ймовірність одержання доходу.

$$\begin{aligned} МЗДо &= \\ (187,90*0,2)+(337,75*0,2)+(406,03*0,2)+(431,92*0,2)+(524,86*0,2) &= \\ 377,69 \text{ тис.грн.} \end{aligned}$$

Для визначення рівня ризику проекту необхідно розрахувати середньоквадратичне відхилення можливого доходу (МЗДв) та коефіцієнт варіації (Кв).

$$МЗДв = \sqrt{\sum (МЗД - МЗДо)^2 * Й} \quad (3.12)$$

$$\begin{aligned} МЗДв &= [(187,90-377,69) * 0,2] + [(337,35-377,69) * 0,2] + [(406,03- \\ 377,69) * 0,2] + [(431,92-377,69) * 0,2] + [(524,86-377,69) * 0,2] &= 112,29 \text{ тис.} \\ &\text{грн.} \end{aligned}$$

$$Кв = МЗДв / МЗДо \quad (3.13)$$

$$Кв = МЗДв / МЗДо = 112,29 / 377,69 = 0,3$$

Таким чином, при виробництві насіння гарбуза можна сподіватися на отримання доходу 377,69 тис. грн. \pm 30%. Чим менший коефіцієнт відхилення, тим нижчий рівень ризику. Тому можна стверджувати, що обраний вид ризику не може зашкодити виробництву даної сільськогосподарської продукції.

Метод оцінки ризиків проекту за допомогою визначення зони виробничої стійкості дозволяє оцінити рівень залежності проекту від обсягів реалізації. Метод заснований на визначенні точки безбиткового виробництва

та порівнянні її із запланованим обсягом реалізації (з прогнозованим обсягом реалізації, з максимально можливим обсягом реалізації тощо).

У таблиці 3.10 розрахована оцінка виробничої стійкості.

Таблиця 3.10

Оцінка зони виробничої стійкості

Ймовірність	Точка беззбиткового виробництва (ТБВ)	Зона виробничої стійкості (Звс)	Зважена зона виробничої стійкості (Звсо)
0,20	0,0046	99,99	19,99
0,20	0,0039	100,00	20,00
0,20	0,0036	100,00	20,00
0,20	0,0035	100,00	20,00
0,20	0,0033	100,00	20,00
Всього	-	-	99,98

Точка беззбиткового виробництва (ТБВ) визначається за формулою:

$$ТБВ = Пв / (Ц - С / в), \quad (3.14)$$

де Пв – постійні витрати, грн.,

Ц – ціна за одиницю продукції, грн.,

Св- собівартість одиниці продукції, грн.

$$ТБВ = 11,72 / (5000 - 2477) = 0,005$$

Зона виробничої стійкості (ЗВС) визначається таким чином:

$$Звс = ((Q - ТБВ) / Q) * 100\%, \quad (3.15)$$

де Q – обсяг реалізації, од.

$$Звс = ((74,5 - 0,0046) / 74,5) * 100\% = 99,99$$

Для того, щоб визначити очікуваний рівень зони виробничої стійкості необхідно розрахувати середньозважене значення показника по всім сценаріям:

$$Звсо = \sum Звсі * Й, \quad (3.16)$$

де Z_{vci} – зона виробничої стійкості за i -тим сценарієм;

Y_i – ймовірність i -того сценарію.

$$Z_{vco} = (99,99*0,2) + (100*0,2) + (100*0,2) + (100*0,2) + (100*0,2) = 100$$

Отже, 100 % продукції реалізовується з прибутком для підприємства.

Чим більша зона виробничої стійкості, тим менший ризик підприємства.

Висновки до третього розділу: після проведення всіх необхідних етапів по впровадженню проекту в ДП «ДГ ДДС ІОБ НААН», можна говорити про доцільність купівлі збирального колеса ВК-ПВ, яке дасть змогу автоматизувати процес виробництва насіння гарбуза, при цьому отримати додаткові вигоди при зменшенні кількості працівників. За допомогою програми Microsoft Project можна слідкувати за процесом виконання задач, які були поставлені раніше. Бюджет проекту дає інформацію про грошовий потік та залишок коштів на кінець року.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Після проведення досліджень у кваліфікаційній роботі можна зробити такі висновки:

1. Організаційно-економічний механізм управління підприємством являє собою регулювання відносин як всередині підприємства, так і з його зовнішнім середовищем, тобто управління різними процесами, цілеспрямоване виконання функцій суб'єктами управління через запровадження (здійснення) певних заходів, методів та інструментів управління окремими виробничими процесами;

2. Український ринок останні два роки споживає від 600 до 700 тис. тонн баштанних, але аналіз виробництва і споживання баштанних показує, що в регіонах України забезпеченість цією продукцією різна за рахунок місцевого виробництва. Валове виробництво в Україні у 2009 році становило 687 тис. тонн даних культур. Виходячи з науково обгрунтованих норм медицини, щорічне виробництво баштанних культур повинно становити не менше 1,5 млн. тонн, у тому числі гарбуза 254,5 тис. тонн;

3. Мінімальна ємкість ринку насіння для задоволення потреб населення в Україні повинна становити для баштанних 1500 ц, а для створення нормального ринку продуктів харчування – 2000 ц як видно з вищесказаного в Україні є нагальні проблеми з забезпечення населення високоякісною продукцією баштанних культур;

4. В області технології вирощування баштанних культур особлива увага приділяється створенню енергозберігаючих і екологічно чистих технологій. Вирощуючи сорти гарбуза на насінневі потреби, слід пам'ятати, що його врожай практично не залежить від розміру і маси плоду. В середньому вихід насіння з плодів становить 1 % від маси врожаю;

5. З точки зору рентабельності виробництва насіння в північному степу України найбільший рівень рентабельності забезпечили диня і гарбуз (287 і 291%). Проте насінництво всіх баштанних культур навіть при середній врожайності насіння забезпечує прибуток від 6757 грн./га

(кавун), 15846 грн./га (гарбуз) до 27829 грн./га (диня). Витрати праці найбільші на кавуні (355 люд.-год./га і 178 люд.-год./ц);

6. Дніпропетровська область є однією з найбільш економічно розвинених регіонів України. Область вважається однією із кращих по виробництву сільськогосподарської продукції. За даними обсягу сільськогосподарського виробництва області загальне виробництво продукції у 2021 році порівняно з 2020 роком збільшилося на 1%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – на 0,6%, у господарствах населення – на 1,6%;

7. Під урожай 2021 року сільськогосподарські культури було посіяно на площі 1882 тис. га, у тому числі аграрними підприємствами – на 1345,5 тис. га, господарствами населення – 536,5 тис. га. Порівняно з 2020 роком загальна посівна площа збільшилась на 0,3%. Виробництво продукції рослинництва у 2021 році порівняно з 2020 роком зменшилося на 1,4%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – на 5,7%, а у господарствах населення збільшилося на 2,8%;

8. За допомогою динамічного ряду, було визначено тенденцію розвитку виробництва продукції за 2017 – 2021 роки і на основі проведеного дослідження спостерігається зменшення виробництва продукції, яке залежить від зменшення кількості господарюючих суб'єктів, негативними природно-кліматичними умовами, економічною нестабільністю у країні тощо;

9. Великий внесок в розвиток регіону робить Дніпропетровський район. Питома вага району в області складає 5,12%. Сільським господарством займається 235 організацій. Господарства району спеціалізуються: у землеробстві – на вирощуванні зерна, особливо озимої пшениці, кукурудзи, соняшнику та цукрових буряків. За статистичними даними (форма 50 с.-г.) було досліджено 24 сільськогосподарські підприємства у 2020 році. Загальна площа під посівами зернових та

зернобобових культур по даним підприємствам становить 22,64 тис. га; вироблено продукції – 672,05 тис. ц;

10. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу було досліджено вплив виробничої собівартості і середньооблікової чисельності працівників на виробництво продукції рослинництва. Було виявлено тісний зв'язок між досліджуваними факторами у межах 55 – 93%. Також було проведено групування по 22 підприємствам, де інтервальний варіаційний ряд розподілення по виручці склав 5 груп. Але, розподілення господарств по групам не зовсім рівномірне;

11. ДП «ДГ ДДС ІОБ НААН» створена і існує з метою забезпечення виробництва новими високоврожайними сортами і гібридами овочевих і баштанних культур, технологіями, високоякісним сортовим та гібридним насінням. Для проведення селекційно-насінницької роботи підприємство має 362 га сільськогосподарських угідь, з яких 345 га ріллі;

12. За останні 5 років, підприємство мало збитки по діяльності. Але спостерігається тенденція до зменшення збитків. На основі товарної продукції, було визначено рівень спеціалізації підприємства по овоче-баштанним культурам: у 2017 році 0,34 – середній рівень спеціалізації, у 2021 – 0,14 (низький);

На основі зроблених висновків керівництву ДП «ДГ ДДС ІОБ НААН» запропоновано удосконалити систему управління виробництвом і реалізацією насіння гарбуза за допомогою впровадження бізнес-проекту (купівля збирального колеса ВК-ПВ):

1. Даний проект потребує інвестицій на суму 37 тис. грн. у вигляді банківського кредиту. Період окупності проекту не перевищує періоду його експлуатації і складає менше року. При застосуванні даного колеса підприємство отримає додаткові вигоди у скороченні чисельності робітників, що призведе до економії витрат на заробітну плату на суму 35,21 тис. грн.;

2. За допомогою комп'ютерної програми Ms Project менеджер

проекту може автоматизувати процес розробки проекту і, таким чином, полегшити роботу у складанні календарного плану, графіку Ганта, мережного графіку, а також може слідкувати за ходом виконання робіт;

3. Удосконалити систему управління реалізацією баштанних культур за рахунок підвищення цін на насіння, проведення маркетингових досліджень, створення спеціальної служби по дослідженню ринку послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О. І. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / Барановський О. І. – Київ: нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с. – (монографія).
2. Білокур М. Д. Структури в організаціях аграрного сектору економіки України: Навчальний посібник/М. Д. Білокур, О. О. Шевченко. – Д.:АРТ-ПРЕС,2008. – 176с.
3. Береговий, В. Реалізація плодоовочевої продукції через оптові ринки (досвід Франції) [Текст] / В. Береговий // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2009. - №5. – С.26 – 27.
4. Василенко В.А. Стратегічне управління: Навч. посібник / В.А.Василенко, Т.І.Ткаченко. – К.: ЦУЛ, 2012. – 396с.
5. Василенко В.О. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл / В.О. Василенко, В. Г. Шматько; за ред. В. О. Василенко. – К.: ЦНЛ, 2005. – 440 с.
6. Васильців Т. Г. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого і середнього підприємництва / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Гуменюк А. М. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – 248 с.
7. Виробничий процес [Електронний ресурс] / Вільна енциклопедія: Вікіпедія – 2011.–Режим доступу до енциклопедії: http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Виробничий_процес
8. Довгань Л.Є. Стратегічне управління: Навч. посібник / Л. Є. Довгань, Ю. В. Каракай, Л. П. Артеменко. – К.: ЦУЛ, 2009. – 440с.
9. Данилів, Б. П. Економічний механізм і міжгалузеві економічні відносини в агроформуваннях [Текст] / Б. П. Данилів// Економіка АПК. – 2007. - №2. – С. 3 – 10.

10. Інвестиційний менеджмент та оцінка проектів [роздавальний матеріал] / Матеріали навчальних семінарів вихідного для CEUM для українських викладачів економіки та бізнесу. – К.: 2000. – 120с.
11. Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашуєв – К.: Національна академія управління, 2014. –321 с.
12. Каркавчук В. В. Економетричне моделювання динаміки рівня фінансової безпеки підприємства / В. В. Каркавчук // Вісник Львівського національного університету.– Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 214 с. – (Серія економічна)
13. Кернер Г. Стратегическое планирование для управления проектами с использованием модели зрелости / Г. Кернер. – М.: МДК, 2003. – 307с.
14. Кобиляцький Л. С. Управління проектами: навч. посіб / Л. С. Кобиляцький. – К.: МАУП, 2002. – 200с.
15. Лисюк Б. П. Аналіз стану та інтенсифікація виробництва насіння овочевих та баштанних культур/Б. П. Лисюк, В. О. Муковоз, Г. Л. Козак, Б. О. Лисюк//Зб.: Овочівництво і баштанництво. – 1994. – Вип.39. – С.3 – 10
16. Лисюк Б. П. Організація виробництва насіння овочевих і баштанних культур в умовах переходу до ринкових відносин//Зб.: Овочівництво і баштанництво. – 1997. – Вип.42. – С.16 – 26
17. Менеджмент: Понятійно-термінол. слов./За ред. Г. В. Фокіна, М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка, В. П. Сладкевича. – К.: МАУП, 2007. – 744с.
18. Могильна О. М. Економічне обґрунтування технологій первинного насінництва в овочівництві степової зони України/О. М. Могильна, В. О. Плужніков, Г. В. Сергіїв, О. І. Яковченко//Зб.: Овочівництво і баштанництво. – 2008. – Вип.54. – С.248 – 253
19. Могильна О. М., Плужніков В. О., Сергіїв Г. В., Яковченко О. І.//Зб.: Овочівництво і баштанництво. – 2008. – Вип.54. – 256 с.

20. Муковоз В. О. До питання розвитку насінництва овочевих культур в умовах переходу до ринку / В. О. Муковоз, Т. М. Лозинська // Зб.: Овочівництво і баштанництво. – 1996. – Вип. 41. – С.3 – 5.
21. Отенко І. П. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник / І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 256 с.
22. Реверчук Н.Й. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: навч. посібник / Н. Й. Реверчук, Я. Й. Малик, І. І. Кульчицький, С. К. Реверчук – Львів : ЛФ МАУП, 2000. – 192 с.
23. Ручкін О. В. Реформування насінництва овочевих культур / О. В. Ручкін //Зб.: Овочівництво і баштанництво. – 1999. – Вип.44. – С.16 – 19.
24. Савченко В. Д. Операційний менеджмент/ Савченко В. Д. // Навч. посіб. – Х.: Харк. нац. аграр. ун-т, 2006. – 275 с.
25. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та інституційне забезпечення [Монограф.]/ під ред. А. Ф. Мельника. – Т.: Економічна думка, 2003. – 608 с.
26. Осовська Г. В. Основи менеджменту. Практикум: навч. посіб. / Г. В. Осовська, І. В. Копитов. – К.:Кондор, 2005. – 581с.
27. Осовська Г. В. Менеджмент організацій: навч. Посіб. / Г. В. Осовська, О. А. Осовський . – К.: Кондор, 2005. – 860 с.
28. Федоренко В. Г. Інвестознавство: підруч. [2-ге вид. переробл.] / В. Г. Федоренко. – К.: МАУП, 2002. – 408с.
29. Федулова Л. І. Актуальні проблеми менеджменту в Україні / Л. І. Федулова. – К.: «Фенікс», 2005. – 320с.
30. Шегда А. В. Основи менеджменту: Навчальний посібник. – К.: Знання,1998. – 512 с.
31. Черневський А. Д. Організаційне проектування: навч. посіб. / А. Д. Черневський. – К.: МАУП, 2005. – 160с.

32. Яковенко К. І. Перспектива розвитку насінництва овочевих і баштанних культур в Україні//Зб.: Овочівництво і баштанництво. – 2001. – Вип.45. – С.3 – 10
33. Іванченко, В. Т. Роль оплати праці в підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва [Текст] / В. Т. Іванченко // Економіка АПК. – 2004. – №1. – С. 169 – 181.
34. Козаченко, О. А. Організаційно-економічний механізм управління виробничими процесами підприємства та його дія в ринкових умовах [Текст] / О. А. Козаченко // Агроінком. – 2008. - №1 – 2. – С.44 – 47.
35. Заверталюк, Т. В. Стан ринку баштанних культур в Україні [Текст] / Т. В. Заверталюк // Міністерство аграрної політики та продовольства України, Дніпропетр. держ. агр. унт., 2011. – 82с.
36. Заверталюк, Т. В. Статистичне моделювання економічних процесів у насінневому господарстві (ДП «ДГ ДДС ІОБ НААН») [Текст] / Т. В. Заверталюк // Міністерство аграрної політики та продовольства України, Дніпропетр. держ. агр. унт., 2011. – 82с.
37. Піюренко, І. О. До проблеми реалізації сільськогосподарської продукції І. О. Піюренко [Текст] // Економіка АПК. – 2010. - №10. – С.31 – 36.
38. Саблук, П. Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання [Текст] / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. - №2. – С. 3 – 10.
39. Сич, З. Д. Вирощування гарбузів на насіння [Текст] / З. Д. Сич, І. М. Бобось//Дім, сад, город. – 2008. - №10. – С. 6 – 7.
40. Шило В.П. Аналіз фінансового стану виробничої та комерційної діяльності підприємства / В. П. Шило, Н. І. Верхоглядова, С. Б. Ільїна та ін., 2007. – 240 с. – (навч. посібник).
41. Стан сільського господарства Дніпропетровської області [Електронний ресурс] / О. М. Шпильова // Головне управління статистики у

Дніпропетровській області – 2020. – Режим доступу до сторінки:
<http://www.dneprstat.gov.ua>

42. Ярова І. І. Актуальні проблеми економіки. Електронні бізнес-моделі просування продукції промислових підприємств / І. І. Ярова . - 2016. – 258с.